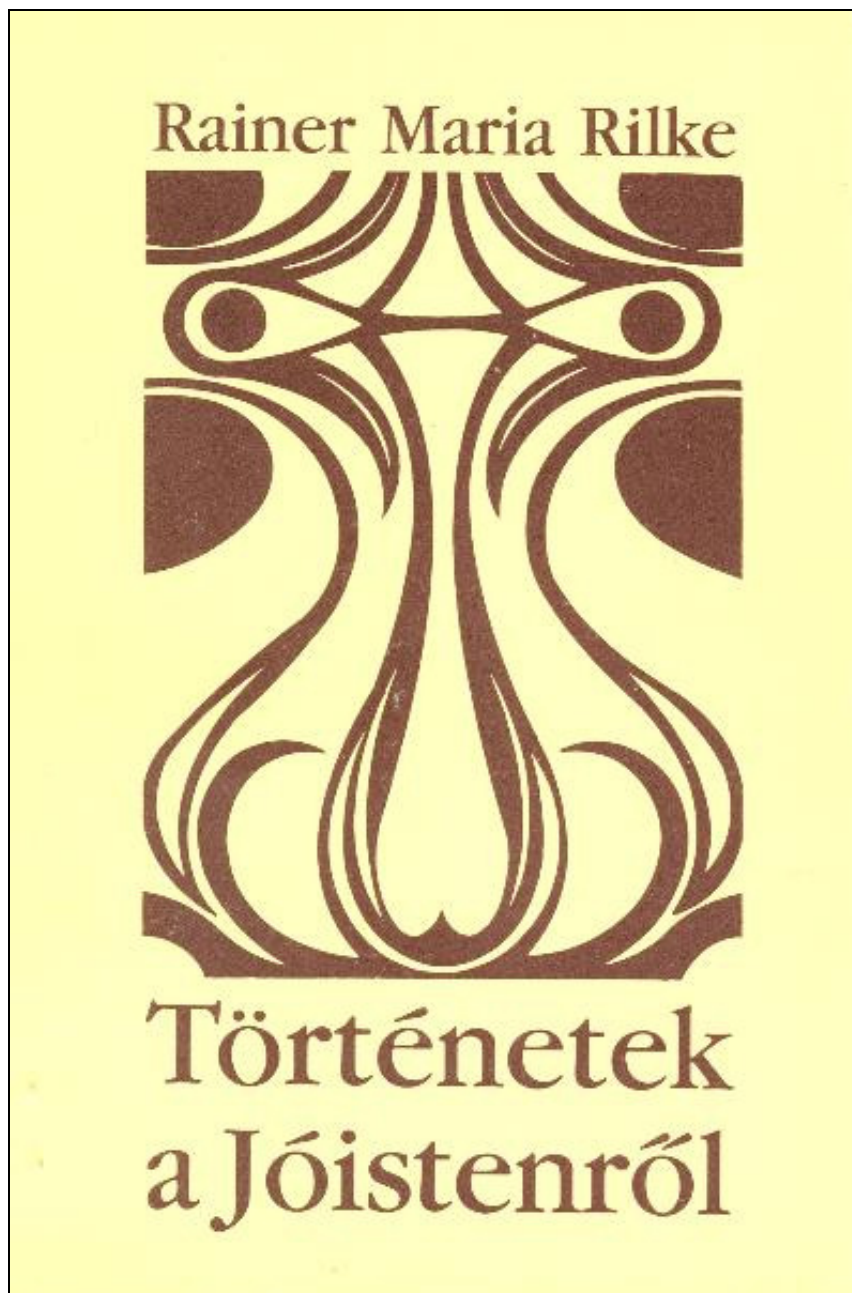

Rainer Maria Rilke Történetek a Jóistenről

mű a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár (PPEK)
– a magyarnyelvű keresztény irodalom tárháza – állományában.

Bővebb felvilágosításért és a könyvtárral kapcsolatos legfrissebb hírekért
látogassa meg a <http://www.ppek.hu> internetes címet.

Impresszum

Rainer Maria Rilke
Történetek a Jóistenről

Geschichten vom lieben Gott
von Rainer Maria Rilke

Fordította:
Vidor Miklós

Lektorálta:
Szaszovszky József

A címloldalon az első német kiadás grafikája látható

A könyv elektronikus változata

Ez a publikáció az azonos című könyv elektronikus változata. A könyv 1991-ben jelent meg a Szent István Társulat kiadásában az ISBN 963 360 586 5 azonosítóval. Az elektronikus változat a Szent István Társulat engedélyével készült. A könyvet lekipásztori célokra a Pázmány Péter Elektronikus Könyvtár szabályai szerint lehet használni. Minden más szerzői jog a Szent István Társulaté.

Tartalomjegyzék

Impresszum	2
Tartalomjegyzék	3
Ajánlás	4
Mese az Isten kezeiről.....	5
Az idegen	10
Miért akarja a Jóisten, hogy szegény emberek legyenek?	12
Hogyan jutott az ámulás Oroszországba?.....	15
Hogyan halt meg dalolva az öreg Tyimofej?.....	18
Dal az igazságról.....	22
Jelenet Velence gettójából	27
Aki megleste a köveket.....	30
Hogyan lett a gyűszűből Jóisten?.....	32
Mese a halálról, s egy idegen utóirat	35
Egy nélkülözhetetlen egyesület története.....	39
A koldus és a büszke kisasszony	44
A sötétségnek elmondott történet.....	47

Ajánlás

Barátnóm,
egyszer kezébe adtam ezt a könyvet,
s Ön úgy megszerette, mint senki más azelőtt.
Így hozzászoktam a gondolathoz,
hogy az Öné.

Engedje meg hát,
hogy ne csak saját könyvébe,
hanem ennek az új kiadásnak
minden egyes példányába
az Ön nevét írjam, hogy ezt írhattam:

a Történetek a Jóistenről Ellen Key-éi.
Rainer Maria Rilke

Róma, 1904. április

A fiatal Rilke arcképe

Mese az Isten kezeiről

Múltkoriban egyik reggel találkoztam a szomszédasszonyommal. Üdvözöltük egymást.

– Micsoda ősz! – szólalt meg némi szünet után, s fölpillantott az égre. Éppígy én is.

Valóban nagyon tiszta, pompás októberi reggel volt. Hirtelen eszembe jutott valami:

– Micsoda ősz! – kiáltottam, kissé széttárva a karom. És a szomszédasszony egyetértően bólintott. Átfutott rajta a pillantásom. Jóságos, egészséges arca oly kedvesen ingott le-föl, tiszta és áttetsző volt, csak ajkai és halántéka körül játszott egy-egy apró, árnyékos redő.

Honnét kerülhetett oda? S ekkor egészen akaratlanul megkérdeztem:

– Hát a kislányai?

Egy pillanatra eltűntek arcáról a ráncocskák, de menten még sötétebben összehúzódtak.

– Egészségesek, hála Istennek, de... – a szomszédasszony elindult, s most a bal oldalára léptem, amint illik. – Tudja, mind a ketten épp abban a korban vannak, mikor a gyerekek naphosszat kérdeznek. Mit naphosszat, bele az éjszakába.

– Igen – dűnnyögtem -, ez az a kor...

De ő nem zavartatta magát:

– És nemcsak ilyeneket, mint: hová megy ez a lóvasút? Hány csillag van az égen? És tízezer több-e, mint sok? Ó, egészen más dolgokat! Például: tud-e a Jóisten kínaiul is? Aztán: milyen a Jóisten? Mindig mindenfélét a Jóistenről! Hiszen erről nem tud az ember semmi határozottat...

– Nem, valóban – ismertem el –, legfőljebb bizonyos sejtéseink vannak.

– Vagy a Jóisten kezeiről mit mondhatnánk... Szemébe néztem a szomszédasszonynak

– Engedelmeivel – mondtam udvariasan –, az előbb a Jóisten kezét említette, nem?

A szomszédasszony bólintott. Azt hiszem, egy kicsit elcsodálkozott.

– Igen – fűztem hozzá sietve –, épp a kezeiről tudok egyet-mást. Véletlenül – jegyeztem meg gyorsan, amint láttam, hogy elkerekedik a szeme. – Egészen véletlenül... azt akartam... nos... – vágtam bele némi elszántsággal – elmondanám, amit tudok. Ha van egy percnyi ideje, elkísérem hazáig, annyi épp elég lesz.

– Szívesen – mondta, még mindig csodálkozva, amint végre szóhoz juthatott. – De nem akarja inkább egyenesen a gyerekeknek...?

– Én magam a gyerekeknek elmesélni? Nem, kedves asszonyom, azt nem, azt semmiképp sem. Nézze csak, én menten zavarba esem, ha gyerekekkel kell beszélnem. Ez önmagában még nem baj. De a gyerekek arra magyaráznák zavaromat, hogy hazudok... És mivel erősen szívemen viselem a hitelét ennek a történetnek –, nos, maga majd elmesélheti a gyerekeknek újra. Bizonyára sokkal jobban megtalálja a módját. Majd egybefűzi, kidíszíti, én csupán tájékoztatom a legrövidebben az egyszerű tényekről. Helyes?

– Jó, jó – mondta szomszédasszonyom szórakozottan.

Elgondolkodtam:

– Kezdetben... – de azonnal félbe is szakítottam magam. – Magánál, asszonyom, talán mellőzhetek is néhány ismert dolgot, amit a gyerekeknek el kellene mesélnem. Például a teremtést...

Némi szünet állt be, majd:

– Igen... tehát a hetedik napon... – a derék asszony hangja élesen magasba szökött.

– Várjunk csak – állítottam meg –, ne feledkezzünk meg az előző napokról sem, hisz épp azokról lesz szó. Tehát a Jóisten megkezdte a munkát, mint ismeretes, megteremtette a földet, elválasztotta a víztől, világosságot rendelt. Aztán bámulatos sebességgel megformálta a dolgokat, mármint a hatalmas, valóságos dolgokra gondolok, mint a sziklák, hegységek, egy fa, s ennek mintájára a többi sok fa.

Idáig jutva már egy ideje lépteket hallottam magunk mögött, melyek nem értek utol, de el sem maradtak tőlünk. Ez megzavart, s belébonyolódtam a teremtés történetébe, mikor így folytattam:

– Ezt a gyors és eredményes munkálkodást persze csak úgy foghatjuk föl, ha elfogadjuk, hogy hosszú, elmélyült töprengés után mindez már készen volt a fejében, mielőtt még...

Most végre mellénk értek a lépések, s egy nem éppen kellemes hang tapadt ránk:

– Ó, bizonyára épp Schmidt úrról beszélnek, bocsássanak meg...

Bosszúsan néztem a hozzánk csatlakozóra, s szomszédasszonyom is érezhetően megzavarodott:

– Hm köhögött –, nem... azazhogy... igen... bizonyos értelemben épp...

– Micsoda ősz – mondta egyszerre a másik asszony, mintha mi sem történt volna, s apró, piros arca csillogott.

– Igen – hallottam szomszédasszonyom választát –, igaza van, Hüpferné, ritka szép őszünk van!

Ezzel az asszonyok elváltak. Hüpferné utánunk kuncogott még:

– És üdvözlöm a gyerekeket.

Derék szomszédasszonyom már nem figyelt rá; kíváncsi volt a történetemre. De én érthetetlen keménységgel kijelentettem:

– Tessék, most nem tudom már, hol akadtunk el.

– Éppen a fejről mondott valamit, azazhogy... – a szomszédasszony egészen belépirult.

Őszintén megsajnáltam, hát gyorsan tovább meséltem:

– Igen, tehát amíg csak egy-egy dolgot alakított ki a Jóisten, nem kellett folytonosan lenéznie a földre. Hiszen ott nem történhetett semmi. A szél mindenesetre fújt már a hegyeken, melyek oly hasonlók voltak a felhőkhöz – azokat rég ismerte már –, de a fák koronáját még némi bizalmatlansággal elkerülte. S ez nagyon is kedvére volt a Jóistennek. A dolgokat, mondhatni, álmában készítette; igazában csupán az állatoknál kezdte el érdekelni a munka; fölébe hajolt, s csak nagy néha vonta föl széles szemöldökét, hogy a földre vesse pillantását. Tökéletesen megfeledkezett róla, míg az embert formálta. Nem tudom, a test melyik bonyolult részénél tartott, mikor szárnyak suhogtak föl körülötte. Egy angyal sietett arra, s ezt énekelte: „Te, ki mindent láatsz...”

A Jóisten megjedte. Ő vitte bünbe az angyalt, hiszen az épp hazugságot énekelt. Gyorsan lenézett az Atyaisten. És persze odalenn már olyasvalami történt, amit aligha lehetett jóvátenni. Egy kismadár tévelygett a föld felett ide-oda, mintha félne, és a Jóisten nem segíthette haza, mert nem látta, melyik erdőből szállt ki szegény kis pára. Ingerültségében így szólt:

– A madarak üljenek meg békén ott, ahová elhelyeztem őket.

De emlékezett még, hogy az angyalok közbenjárására adott nekik szárnyat, hogy legyen olyan lény a földön, mint ők, s ez a körülmény csak még növelte bosszúságát. Az efféle kedélyállapotra mi sem hat üdvösebben a munkánál. S az ember megépítésével elfoglalva a Jóisten is hamar földerült. Az angyalok szeme mintha tükör volna előtte, abban mérte föl tulajdon vonásait s lassan és elővigyázatosan alkotta meg ölében egy golyón az első arcot. A homlok sikerült. Jóval nehezebben boldogult a két orrlyuk arányos kialakításával. Mind mélyebben hajolt fölébe, míg újra suhogást nem érzett, s fölpillantott. Ugyanaz az angyal keringte körül; most nem hallatszott a himnusz, mert a hazugság kioltotta a fiú hangját, de száján látta Isten, hogy még egyre éneklie: „Te, ki mindent láatsz.”

Ugyanakkor lépett elé Szent Miklós, aki különös kegyben van Istennél, és nagy szakállán keresztül így szólt:

– Oroszlánjaid nyugodtan ülnek, ugyancsak kevély teremtmények, mondhatom! De egy kiskutya, egy terrier, szorosan a föld peremén futkos, látod, mindjárt leesik.

S valóban észrevett a Jóisten valami vidám fehérséget, akár egy csöppnyi fényt, amint ide-oda táncol Skandinávia táján, ahol a földgolyó már iszonyún kerek. És most igazán megharagudott, s odavetette Szent Miklósnak, ha nem tetszenek neki az oroszlánjai, próbáljon meg ő másmilyeneket csinálni. Erre Szent Miklós sarkonfordult s úgy bevágta a mennyei ajtót, hogy egy csillag lehullott, egyenest a terrier fejére. A szerencsétlenség teljes volt, s a Jóistennek be kellett ismernie, hogy egyedül ő az oka mindennek, s elhatározta, hogy tekintetét most már el nem mozdítja a földről.

Így is lett. Ráhagyta a munkát két kezére, hiszen bölcsek azok is, s bár roppant kíváncsi volt, milyen is lesz az ember, merőn a földet figyelte, ahol most, szinte csak azért is, egyetlen falevél sem rezzent. De hogy ennyi baj után legalább egy kis öröme legyen, megparancsolta kezeinek, mielőtt életre bocsátanak az embert, előbb mutassák meg neki. Újra meg újra elkérdezte, akár a bújócskázó gyerekek: „Lehet-e már?” Ám válaszul csak a gyúró kezek neszezését hallotta. Úgy érezte, nagyon is sokáig.

Ekkor egyszerre csak megpillantott valamit a végtelen téren át zuhanni, sötétben s olyan irányban, mintha az ő közeléből jönne. Balsejtelemtől eltelve szólította elő a kezeit. Azok agyagtól bemocskoltan, forrón és reszketve jelentek meg.

– Hol van az ember? – kiáltott rájuk

Akkor a jobb kéz a balra támadt:

– Te eresztetted el!

– Kérlek – mondta sértődötten a bal –, mindent egyedül te akartál csinálni, engem szóhoz sem engedté.

– Neked kellett volna tartanod!

A jobb kéz nekilódult. Aztán mégis meggondolta magát, és mindketten egymás szavába vágva mondták:

– Ő volt olyan türelmetlen, az ember. Alig várta, hogy már éljen. Mi nem tehetünk róla, ártatlanok vagyunk mind a ketten.

A Jóisten most már igazán megharagudott. Félretolta mindkét kezét, mert elfogták előle a kilátást a földre:

– Nem ismerlek többé benneteket, csináljatok, amit akartok.

Ezt próbálták a kezek azóta is, de bármit tesznek, csak nekifogni képesek. Isten nélkül nincs beteljesedés. S végül is belefáradtak. Most naphosszat térdelnek és vezekelnek, legalábbis így mesélik. Nekünk azonban úgy tűnik föl, mintha Isten pihenne, mert haragszik a kezeire. A hetedik nap még egyre tart.

Elhallgattam egy pillanatra. Ezt használta ki okosan a szomszédasszonyom:

– Úgy gondolja, soha többé nem is jöhet létre a kibékülés?

– Ó, dehogynem – mondtam –, legalábbis remélem.

– És mikor történhetik meg?

– Nos, ha majd Isten megtudja, milyen is valójában az ember, akit az ő kezei, akarata ellenére, eleresztettek.

A szomszédasszony elgondolkozott, majd elnevette magát:

– De hiszen ahhoz épp csak le kellene tekintenie...

– Bocsásson meg – mondtam illedelmesen –, megjegyzése éles elmére vall, de történetem még nem ért a végére. Tehát, amint a kezek oldalt húzódtak, s Isten újra végignézett a földön, addigra épp egy perc, vagy mondjuk egy ezredév telt el, ami tudvalévőn ugyanaz. Egy ember helyett már egy milliónyi élt. De valamennyi ruhába öltözött már. S mivel a divat akkoriban épp igen csúnya volt, s még az arcokat is durván eltorzította, így Isten teljesen hamis és (nem akarom eltitkolni) igen rossz képet kapott az emberről.

– Hm – dűnnyögte a szomszédasszony, s mondani készült valamit. Nem vettem figyelembe, hanem erős hangsúllyal befejeztem:

– Ezért égetőn szükséges, hogy Isten megtudja, milyen hát az ember igazában. Örüljünk, hogy akadnak, akik megmondják neki...

Szomszédasszonyom még nem örült:

– És ki lenne az, kérem?

– Egyszerű: a gyerekek. És néha-néha azok az emberek, akik festenek, költeményeket írnak, építenek...

– Mit építenek, templomokat?

– Azokat is, és egyáltalán...

A szomszédasszony lassan megrázta fejét. Egy s más mégis túlságosan különösnek hatott számára. Már túlmentünk a házukon, s most lassan visszafordultunk. Egyszerre fölvidult és nevetett:

– De micsoda képtelenség, hiszen Isten mindentudó is. Tudnia kellett volna pontosan azt is, hogy például a kismadár honnét jött. – Diadalmasan végignézett.

Be kell vallanom, kissé megzavarodtam. De mihelyt összeszedtem magam, sikerült roppant komoly képet vágnom:

– Kedves asszonyom – magyaráztam –, voltaképp ez csupán önmagáért való történet. Nehogy azonban ezt kifogásnak tartsa részemről (persze hevesen tiltakozott ellene), hadd mondjam meg röviden: Istenben természetesen megvan valamennyi tulajdonság. Mielőtt azonban módja lett volna, hogy mintegy kiterjessze őket a világra, egyetlen hatalmas erőként jelentek meg előtte. Nem tudom, eléggé érthetően fejezem-e ki magamat. De a dolgok láttán képességei különváltak és bizonyos fokig kötelességgé lettek. Fáradtságába került, hogy mindegyiket számon tartsa. Olykor épp egymásba ütköznek (Mellékesen: ezt csak magának említem, és semmiképp sem kell a gyerekeknek továbbadnia.)

– Hová gondol – biztosított beszélgetőtársnőm.

– Nézze csak, ha az átsuhanó angyal ezt éneкли: „Te, ki mindent tudsz”, minden jól alakult volna...

– És ez a történet fölösleges volna?

– Persze – erősítettem meg. S búcsúzni készültem.

– De mindezt teljes bizonyossággal tudja?

– Teljes bizonyossággal – ismételtem szinte ünnepélyesen.

– Akkor ma lesz mit mesélnem a gyerekeknek.

– Magam is szívesen meghallgatnám. Minden jót.

– Isten vele – felelte. Majd még egyszer visszafordult: – De vajon mért éppen az az angyal...?

– Asszonyom – vágtam a szavába –, most veszem észre, hogy a maga két kedves lánykája nem azért kérdez olyan sokat, mert gyerek...

– Hanem? – kérdezte kíváncsian szomszédasszonyom.

– Nos, az orvosok szerint vannak bizonyos öröklött adottságok...

A szomszédasszony megfenyegedett az ujjával. De azért jó barátokként váltunk el.

Mikor kedves szomszédasszonyommal később – különben elég hosszú szünet után – ismét találkoztam, nem volt egyedül, s így nem tudhattam meg, elmondta-e kislányainak történetemet, s milyen volt a hatása. Kétségemet egy levél oszlatta el, melyet röviddel ezután kaptam. Mivel küldőjétől nincs engedélyem, hogy nyilvánosságra hozzam, arra kell szorítkoznom, hogy elmondjam, mivel végződött, s ebből minden további nélkül kiderül, kitől származik. Ezekkel a szavakkal zárul: „Én és még öt másik gyerek, merthogy magam is itt vagyok.”

Azon melegében, ahogy megkaptam, a következőket válaszoltam: „Kedves Gyerekek, szívesen elhiszem, hogy a Jóisten kezeiről szóló mese tetszett nektek; nekem is tetszik. Ám ennek ellenére sem mehetek el hozzátok. Ne haragudjatok érte. Ki tudja, tetszeném-e nektek.

Nem szép az orrom, s ha még egy piros pattanás is van a hegyén, ami néha bizony előfordul, ti egész idő alatt ezt a búbocskát bámulnátok, s nem figyelnétek arra, amit egy picikét lejjebb, alatta mondok. Valószínűleg még álmodnátok is erről a pattanásról. Ez pedig nem lenne méltányos. Ezért más utat-módot ajánlok. Van nekünk, édesanyátokon kívül, egész sereg közös barátunk, ismerősünk, akik nem gyerekek. Majd megtudjátok, kicsodák. Nekik mondok el időnkint egy-egy történetet, ti pedig ezektől a közvetítőktől mindig még szebben halljátok meg, mint ahogy én előadhatnám. Hiszen akadnak a mi barátaink között igazi, nagy költők. Nem árulom el nektek, miről szólnak majd a történeteim. De mivel benneteket semmi sem foglalkoztat oly élénken, és nincs, ami jobban a szívetekbe férkőzne, mint a Jóisten, hát igyekszem minden adódó alkalommal belefűzni, amit tudok róla. Ha bármit helytelennek találnátok benne, írjátok meg újra egy szép levélben, vagy üzenjétek meg édesanyátokkal. Hiszen lehetséges, hogy ebben-abbban tévedek, oly régen ismertem meg a legszebb történeteket, s bizony azóta sok-sok mindent kellett megőriznem emlékezetemben, ami nem olyan szép. Ez már így van az életben. Mégis, az élet páratlanul nagyszerű dolog: erről is sűrűn lesz szó történeteimben. Ezzel köszönt benneteket – én, de csak azért egyedül, merthogy magam is itt vagyok.”

Az idegen

Levelet kaptam egy idegentől. Nem Európáról írt az idegen, nem Mózesről, sem a nagy, sem a kis prófétákról, nem az orosz cárról vagy félelmetes elődjéről, Rettenetes Ivánról. Nem a polgármesterről vagy a szomszéd foltozóvargáról, nem a közeli városról, sem a távoli városokról; nem fordul elő levelében sok-sok őzével az erdő sem, ahol reggelente elbolyongok. Anyácskájáról sem mesél benne s húgairól sem, akik bizonyára rég férjhez mentek. Talán az az anyácska halott már; másképp hogyan is lehetne, ha egy négyoldalas levélben sehol említést sem találok róla! Sokkal, sokkal nagyobb bizalommal ajándékoz meg; testvérévé fogad, a bajáról beszél velem.

Este eljön hozzám az idegen. Nem gyújtok lámpát, lesegítem a kabátját, s megkérem, igyék velem egy teát, mert épp ez az az óra, mikor napi teámat megiszom. S ilyen bensőséges látogatásnál miért térnék el tőle? Mikor már asztalhoz ülnék, észreveszem, hogy vendégem nyugtalan; arcán félelem ül, keze reszket.

– Igaz – mondom –, itt egy önnek szóló levél. – S már a tea kitöltésével foglalatoskodom. – Kér cukrot vagy talán citromot? Oroszországban szoktam meg, hogy a teát citrommal igyam. Nem próbálja meg?

Lámpát gyújtok s az egyik távolabbi sarokba állítom, kissé magasra, így a szobában voltaképp alkonyi derengés marad, csak az előbbinél némileg melegebb, pirosas. S most vendégem arca is határozottabbnak, melegebbnek és jóval ismerősebbnek látszik. Még egyszer köszöntöm ezekkel a szavakkal:

– Tudja, már régóta vártam. – S mielőtt ideje lenne a csodálkozásra, megmagyarázom: – Ismerek egy történetet, amit nem mondhatok el senki másnak, csak önnek. Ne kérdezze, miért, csak azt mondja meg, kényelmesen ül-e, elég édes-e a teája s van-e kedve meghallgatni a történetet.

Vendégemnek el kellett mosolyodnia. Majd egyszerűen felelt:

– Igen.

– Mind a háromra: igen?

– Mind a háromra.

Egyszerre támaszkodtunk hátra székünkön úgy, hogy arcunk beárnyékolódott. Letettem teáspoharamat, örültem a tea arany csillogásának, majd lassan újra elfeledtem örömeimet s hirtelen megkérdeztem:

– Emlékszik még a Jóistenre?

Az idegen elgondolkozott. Szeme a sötétségbe mélyedt, pupilláin az apró fénypontok egy park páros, lombos fasorához váltak hasonlónak, mely fölé fényesen és tágasan borul a nyár napja. Az is így kezdődik, kerek pirkadattal, szétterjedve az egyre szűkülő sötétségben egy távoli, ragyogó pontig: a túloldali kijáratáig egy tán még sokkal fénylőbb nappalnak. Míg ezt fölismertem, habozva szólalt meg, mintha nem szívesen bízna a hangjára:

– Igen, emlékszem még Istenre.

– Jól van – köszöntem meg –, hiszen épp róla szól a történetem. De előbb mégis mondja meg, beszélget néha gyerekekkel?

– Megesik, néha legalábbis.

– Talán tud róla, hogy két kezének csúf szófogadatlansága miatt Isten nem tudja, valójában milyen is a megalkotott ember?

– Erről hallottam egyszer valahol, csak azóta már sejtelmem sincs, kitől – válaszolta vendégem, s láttam, hogy homlokán bizonytalan emlékek futnak át.

– Mindegy – riasztottam föl –, hallgassa csak tovább. Hosszú ideig elviselte Isten ezt a bizonytalanságot. Hiszen türelme, akár csak ereje, végtelen. Ám egyszer, mikor közte és a

föld között napokig sűrű felhők álltak úgy, hogy már maga is alig tudta: mindezt, világot, embert és időt nem álmodta-e csupán, előszólította jobb kezét, mely színe elől oly rég számúzve s elrejtve, apró-cseprő munkákkal foglalatoskodott. Az szolgálatkészen sietett elő; már azt hitte, Isten végre kész a megbocsátásra. Mikor Isten így látta maga előtt, teljes szépségében, ifjúságában és erejében, már hajlott a bocsánatra. De még jókor meggondolta magát, s anélkül, hogy rápillantott volna, megparancsolta:

– Lemégy a földre. Felöltöd az emberek alakját, s fölállsz meztelenül egy hegytetőre, hogy pontosan megszemlélhesselek. Amint leérkezel, menj el egy fiatal asszonyhoz, s mondd neki, de egészen halkan: élni szeretnék. Először egy kis sötétség lesz körülötted, aztán nagy sötétség, ezt hívják gyermekornak, majd emberré érsz, s akkor hágsz föl a hegyre, amint megparancsoltam. Hiszen mindez csupán egy pillanatig tart. Ég veled.

A jobb kéz búcsút vett a baltól, sok kedves névvel illette, sőt mint hírlík, egyszerre meghajolt előtte s ezt mondta: „Te Szentlélek.” De már elő is lépett Szent Pál, levágta a Jóisten jobb kezét, egy arkangyal felfogta s bő köntöse alatt elvitte onnan. Isten pedig bal kezével befogta a sebet, nehogy vére a csillagokra ömöljön s szomorú csöppekben a földre zuhogjon. Nem sokkal azután Isten, amint figyelmesen szemlélt minden eseményt odalenn, észrevette, hogy vasba öltözött emberek az egyik hegy alatt nagyobb sokaságban gyűltek össze, mint valamennyi más hegy körül. S várta, mikor pillantja meg ott fölfelé hágó kezét. De csupán egyetlen ember jelent meg, amint látszott, vörös köpenyben, ahogy egy fekete, himbálózó valamit vonzott fölfelé.

Ugyanebben a pillanatban Isten bal keze, mely a vérző sebet fedte el, nyugtalankodni kezdett, s egyszerre csak, mielőtt Isten megakadályozhatta volna, elhagyta helyét és tébolyultan bolyongva a csillagok között, ezt kiáltozta:

– Ó, a szegény jobb kéz, és én nem segíthetek rajta! Közben rángatózott Isten bal karján, mindenáron szabadulni próbált tőle. Az egész föld vöröslött Isten véréből, és nem lehetett felismerni, mi történik alatta. Isten majdnem meghalt akkor. Végső erőfeszítéssel visszahívta jobbját; az pedig sápadtan, remegve jött vissza s lefeküdt helyére, mint egy beteg állat. És a bal kéz sem, noha ő már tudott egyet s mást, hiszen felismerte Isten jobb kezét odalenn a földön, mikor az vörös köpenyben fölhágott a hegyre, még ő sem tudta meg tőle soha, mi ment végbe azután ott a hegyen. Valami rettenetes dolognak kellett lennie. Hiszen Isten jobbja még mindig nem heverte ki, és éppen annyit szenved ettől az emléktől, mint Isten ősi haragjától, mert Ő azóta sem bocsátott meg a kezeinek.

Hangom kissé megpihent. Az idegen tenyerébe rejtette arcát. Sokáig maradtunk így. Aztán vendégem megszólalt azon a hangon, melyet réges-rég óta ismertem:

– És miért mondta el nekem ezt a történetet?

– Ki más értett volna meg? Ön rang, hivatal, mindenféle evilági méltóság nélkül, jóformán névtelenül jött el hozzám. Sötét volt, amikor belépett, egyedül én vettem észre vonásaiban valami hasonlóságot...

Az idegen kérdően pillantott föl.

– Igen – viszonztam néma pillantását –, gyakran gondolok rá, talán Isten keze ismét úton van...

A gyerekek megismerték ezt a történetet, és nyilván úgy mesélték el nekik, hogy mindent megértettek belőle. Bizonyára, hiszen megszerették.

Miért akarja a Jóisten, hogy szegény emberek legyenek?

Az előző történet annyira elterjedt, hogy a tanító úr igen gondterhelt arccal jár az utcán. Meg is értem. Egy tanító számára mindig kellemetlen, ha a gyerekek egyszerre tudomást szereznek olyasvalamiről, amiről ő nem beszélt előttük. A tanító legyen úgyszólván az egyetlen lyuk a palánkon, amelyiken belátni a gyümölcsös kertbe; ha több lyuk van rajta, a gyerekek mindennap másik körül tolonganak és csakhamar végképp beléunnak a kukucskálásba. Ezt a hasonlatot nem jegyezhettem volna föl itt, hiszen talán nem minden tanító értene egyet azzal, hogy ő nem egyéb egy lyuknál; de a tanító, akiről beszélek, a szomszédom, a hasonlatot eredetileg tőlem vette át, sőt rendkívül találónak vélte. S ha valaki más nézetet volna is, szomszédom véleménye irányadó számomra.

Elöttem állt, folytonosan igazgatta a szemüvegét és így szólt:

– Nem tudom, ki mesélte el ezt a történetet a gyerekeknek, de mindenesetre helytelen a képzeletüket efféle szokatlan fogalmakkal túlfeszíteni és megterhelni. Úgy értem, bizonyos fajta mesék...

– Véletlenül magam is hallottam – szakítottam félbe. (Ezzel nem is hazudtam, mert azóta a bizonyos este óta a szomszédasszonyomtól valóban visszakérült hozzám.)

– Úgy – folytatta a tanító meglepetés nélkül –, nos, mit szól hozzá? – Kicsit haboztam, s ő amúgy is igen gyorsan folytatta: – Először is helytelenítem a vallásos, kivált bibliai tárgyú anyagok szabad és önkényes fölhasználását. A katekizmusban mindez föltétlenül úgy van kifejezve, hogy semmi esetre sem fogalmazható meg jobban...

Valamit meg akartam jegyezni, de az utolsó pillanatban eszembe jutott, hogy a tanító úr azzal kezdte: „először is”, tehát a nyelvtan s a mondat épsége értelmében most „azután”-nak, sőt talán „végül is”-nek is kell következnie, mielőtt megengedhető, hogy bármit hozzáfűzzek. S így is lett. Mivel a tanító úr ugyanezt a mondatot, melynek hibátlan fölépítése minden szakértőnek örömet szerezne, másokkal is közölte, s azok éppoly kevésbé feledhetik el, mint jómagam, itt csupán azt kívánom rögzíteni, ami a szépen előkészített „végül is” szó után, akár egy nyitány fináléja, következett.

– S végül is (mellőzve a túlságosan is fantasztikus fölfogást)... úgy találom, az anyag nem eléggé behatón és nem kellő körültekintéssel van feldolgozva. Ha időm volna, hogy történeteket írjak...

– Hiányol valamit a szóban forgó elbeszélésből? – Nem állhattam meg, hogy félbe ne szakítsam.

– Igen, egyet-mást hiányolok. Éspedig irodalmi-kritikai szempontból. Ha szabad önnel mint kollégával beszélnem...

Nem értettem, mire gondol, s szerényen hozzátettem:

– Ön igazán nagylelkű, de én tanítói tevékenységet soha... – Hirtelen eszembe ötlött valami, elhallgattam, s ő kissé hűvösen folytatta:

– Hogy csak egy valamire mutassak rá: nem tételezhető fel, hogy Isten (ha már ennyire boncolgatjuk az elbeszélés értelmét), hogy tehát Isten, mondom, hogy Isten semmiféle további kísérletet nem tett arra, hogy lássa az embert, olyannak, amilyen, már úgy értem...

Most úgy éreztem, ismét ki kell engesztelnem a tanító urat. Kissé meghajoltam és nekikezdtém:

– Közismert, hogy ön behatón (és ha szabad így mondanom, nem minden viszonszeretet nélkül) közelítette meg a társadalmi kérdéseket.

A tanító úr elmosolyodott.

– Nos, akkor föltételezhetem, hogy amit a továbbiakban közölni szeretnék önnel, nem esik nagyon távol az érdeklődésétől, s egyben hozzákapcsolhatom utóbbi, igen elmés észrevételéhez.

Elámulva nézett rám:

– Isten talán valami...

– Úgy van – erősítettem meg –, Isten épp azon van, hogy új kísérletet tegyen.

– Valóban? – esett nekem a tanító. – És ez mértékadó helyről ered?

– Erről semmi bizonyosat nem mondhatok önnek – sajnálkoztam –, nincs kapcsolatom olyan körökkel, de ha mégis hallani kívánná ezt a kis történetet...?

– Igazán nagy szívességet tenne. – A tanító levette szemüvegét, gondosan megtisztogatta, míg két pucér szeme röstelkedett.

Belefogtam:

– Egyszer a Jóisten lenézett egy nagy városra. Mikor a nagy zűrzavartól szeme elfáradt (ehhez jócskán hozzájárult a villanydrótok hálózata), elhatározta, hogy tekintetét egyetlen magas bérházra függeszti, mert ez sokkal kevésbé megerőltető. Ugyanakkor emlékezett régi kívánságára, hogy egyszer láthasson már egy eleven embert, s ezért pillantása az emeleteken fölfelé haladva az ablakokra meredt. Az első emeleti emberek (egy gazdag kereskedő volt az a családjával) alig látszottak ki a ruhájukból. Nemcsak hogy testük minden részét drága kelmék fedték, hanem e ruházat külső körvonalai sok helyütt olyan formát öltöttek, hogy látnivalón nem is lehetett test alattuk. A második emeleten sem igen volt másképp. A harmadik emeleten lakók már jóval kevesebbet hordtak ugyan magukon, de olyan piszkosak voltak, hogy a Jóisten csak szürke barázdákat ismert föl rajtuk, s a maga irgalmában már kész volt megparancsolni, hogy e barázdák ki is hajtsanak. Végre a tető alatti ferde kamrácskában rálelt a Jóisten egy emberre, rossz kabátban, amint épp agyagot gyúrt.

– Ohó, hát ezt honnét vetted? – kiáltott rá.

Az ember ki sem vette szájából a pipáját, úgy morogta:

– Az ördög tudja, honnét. Inkább lettem volna varga. Itt ülök és csak bajlódom...

S akármit kérdezett volna is a Jóisten, az ember rosszkedvű maradt s nem válaszolt többé. Míg csak egy napon a város polgármesterétől nagy levelet nem kapott. S akkor tüstént, kérdezetlen is elmondott mindent a Jóistennek. Időtlen idők óta nem kapott megrendelést.

Most meg egyszerre készítsen szobrot a városi park számára, s a mű címe legyen: az Igazság.

A művész éjt nappá téve dolgozott egy távoli műteremben, s a Jóistennek, mikor ezt látta, különféle régi emlékek jutottak eszébe. Ha nem haragudott volna még mindig a két kezére, talán még maga is újra beléfog.

Hanem amikor eljött a nap, hogy az Igazságot ábrázoló szobrot kivigyék helyére, a kertbe, ahol Isten is láthatta volna a maga teljességében, iszonyú botrány tört ki, mert a városatyákból, tanítókból s egyéb befolyásos személyiségekből álló bizottság azt követelte, hogy az alakot, mielőtt a közönség elé kerül, legalább részben öltöztessék fel. A Jóisten nem értette, miért szitkozódott olyan hangosan a művész. Városatyák, tanítók és mások vitték őt ebbe a bűnbe, és a Jóisten bizonyára hozzájuk...

– De maga rettenetesen köhög!

– Már múltóban van – felelte az én tanítóm, teljesen tiszta hangon.

– Nos, már csak egészen kevés a közölnivalóm. A Jóisten otthagya a bérházat, meg a városi parkot, s már épp azon volt, hogy visszahúzza tekintetét, ahogyan a horgászbótot egyetlen lendülettel kirántják a vízből, hogy megnézzék, volt-e kapás. És most valóban volt is. Egy egész házikó akadt rajta, benne néhány emberrel, akik alig hordtak magukon valamit, mert nagyon szegények voltak.

– Hát ez az – gondolta a Jóisten –, az embereknek szegényeknek kell lenniük. Ezek itt, azt hiszem, elég nyomorultak, de én olyan szegényekké akarom tenni őket, hogy egy szál ingük se maradjon.

Így határozott a Jóisten.

Itt pontot tettem a beszédbe, hogy megértessem, a végére jutottam. A tanító úr nem volt vele megelégedve; ezt a történetet éppoly befejezetlennek, kikerekítetlennek találta, mint az előzőt.

– Igen – mentegetőztem –, épp ehhez kellene a költő, hogy valamiféle káprázatos befejezést találjon, mert valóban nincsen vége.

– Hogyhogy? – meredt rám feszülten a tanító úr.

– De kedves tanító úr – emlékeztettem –, hogy ön milyen feledékeny! Hiszen maga épp a helyi szegénygondozó egyesület elnökségi tagja...

– Hogyne, vagy tíz esztendeje, és...?

– Épp ez az: maga és az egyesülete akadályozza meg a legállhatatosabban a Jóistent abban, hogy elérje célját. Maguk öltöztetik az embereket...

– De kérem – szólt szerényen a tanító –, ez egyszerűen felebaráti szeretet. Ami Istennek nagyon is kedves.

– Ó, és erről mértékadó helyről biztosították? – kérdeztem ártatlanul.

– Természetesen. Éppen mint a szegénygondozó egyesület elnökségi tagjának, nem egy elismerő dicséret jutott tudomásomra. Bizalmasan szólva, a legközelebbi előléptetéskor munkásságomat ilyen formában... hiszen érti? – A tanító úr szemérmesen belépirult.

– A legjobbakat kívánom önnek – válaszoltam.

Kezet nyújtottunk egymásnak, s a tanító úr oly rátarti, kimért léptekkel indult el, hogy meggyőződésem szerint késve ért az iskolába.

Mint később hallottam, a történet egy része (már ami gyerekeknek való belőle) eljutott hozzánk. Lehet, hogy a tanító úr költött hozzá befejezést?

Hogyan jutott az árulás Oroszországba?

Van itt a szomszédságban még egy barátom. Szőke hajú, béna ember, székét télen-nyáron szorosán az ablaknál tartja. Nagyon fiatalos a külseje, figyelmes arcában van valami kislányos néha. De vannak napok, mikor megöregszik, a percek évek módjában suhannak át rajta, s hirtelen aggastyánná válik, kinek fénytelen szeme már csaknem eleresztette az életet. Eleinte csak összenéztünk, később akaratlanul elmosolyodtunk, egy éven át üdvözlöttük egymást, s Isten tudja mióta elmesélünk egymásnak válogatás nélkül ezt-azt, ami épp adódik.

– Jó napot – szólított meg, mikor arra jártam, s ablaka még nyitva volt a dús és csendes őszben. – Régen nem láttam.

– Jó napot, Ewald. – Ablakához léptem, ahogy ilyenkor mindig szoktam. – El voltam utazva.

– Merre járt? – kérdezte türelmetlen tekintettel.

– Oroszországban.

– Olyan messze? – Hátratámaszkodott, majd: – Egyáltalán milyen az az ország? Nagyon nagy, ugye?

– Igen – mondtam –, nagy és azonkívül...

– Butaságot kérdeztem? – Ewald elmosolyodott és belepirult.

– Dehogy, Ewald, ellenkezőleg. Mikor azt kérdezi, milyen is az az ország? – egyszerre annyi minden dereng föl bennem. Például, hogy mi határolja Oroszországot.

– Keleten? – vetette közbe barátom.

Elgondolkoztam.

– Nem.

– Északon? – tudakolta a béna ember.

– Látja – jutott eszembe –, a térképolvadás elrontotta az embereket. Ott minden sima és egyenletes, és ha meghatározták a négy égtájat, azt hiszik, elintézték, amit kell. De hát egy ország nem atlasz. Vannak hegyei és szakadékaik. Fönt is, lent is belé kell ütköznie valamibe.

– Hm – mérlegelte barátom –, igaza van. Ezen a két oldalon mi határolhatja

Oroszországot? – A beteg egyszerre olyan lett, mint egy kislány.

– Hiszen tudja – kiáltottam föl.

– Talán Isten?

– Igen – erősítettem meg –, Isten.

– Úgy – bólintott teljes egyetértéssel barátom. Csak azután ébredt benne kétely. – Hát Isten... ország?

– Nem hiszem – válaszoltam –, de a primitív nyelvekben sok dolognak ugyanaz a neve.

Van egy birodalom, amelyet úgy hívnak Isten, és aki uralkodik rajta, azt is Istennek hívják. Egyszerű népek nem tudják megkülönböztetni országukat és fejedelmüket; mindkettő nagy és kegyes, félelmetes és hatalmas.

– Értem – mondta lassan az ablaknál ülő. – És Oroszországban érezni ezt a szomszédságot?

– Lépten-nyomon Isten hatása nagyon erős. Bármit visz magával valaki Európából, amint átjut a határon, ami nyugatról jön, kővé válik. Néha drágakővé, de csak a gazdagok, az úgynevezett „műveltek” számára, míg odaátról, a másik birodalomból jön a kenyér, és a nép abból él.

– De az legalább bőven jut a népnek?

Haboztam.

– Nem, korántsem, bizonyos körülmények megnehezítik Isten behozatalát... – Megpróbáltam eltéríteni ettől a gondolatától. – De sokat átvettek ennek a tágas

szomszédságnak a szokásaiból. Például a teljes szertartásrendet. A cárhoz hasonlóan beszélnek, mint Istenhez.

– Tehát nem azt mondják, felség?

– Nem, mindkettőt Atyuskának hívják.

– És letérdelnek mindkettő előtt?

– Mindkettő előtt térdre vetik magukat, homlokukkal a földet érintik és sírva mondják: „Bűnös vagyok, bocsáss meg nékem, Atyuska.” Németek, ha ilyesmit látnak, megállapítják: méltatlan rabszolgaság. Nekem más a véleményem. Mit jelent a letérdelés? Ennyi az értelme: van bennem alázat. Ahhoz épp elég meghajtanom földetlen fejemet, gondolja a német. Igaz, a köszönés, a meghajlás is ezt fejezi ki, afféle rövidítések, olyan országokban születtek meg, ahol nem volt elég hely arra, hogy mindenki végigfekhessék a földön. De a rövidítések hamar gépiessé válnak, a használatban elvész valódi értelmük. Ezért jó, ahol még jut rá hely és idő, hogy mozdulatunkkal kiírjuk a teljes, szép és fontos szót: alázat.

– Igen, ha tudnék, én is letérdelnék – álmódzott a béna.

– De Oroszországban sok egyéb is Istentől érkezik – folytattam némi szünet után. – Az ember úgy érzi, hogy minden új dolog tőle ered, minden ruhadarab, minden étel, minden erény, sőt talán minden bűn is csupán az ő jóváhagyásával válhatik szokássá.

A beteg csaknem ijedten nézett rám.

– Csak egy mesére hivatkozom – siettem megnyugtatni –, úgynevezett bilinára, németül: ami megtörtént. Röviden elmondanám a tartalmát. A címe: hogyan jutott az árulás Oroszországba. – Az ablaknak támaszkodtam, s a béna ember behunyta szemét, mint kedves szokása volt, ha egy-egy történet elkezdődött.

– Rettenetes Iván cár elhatározta, hogy megadóztatja a szomszédos fejedelmeket, s kegyetlen háborúval fenyegette meg őket, ha nem küldik el aranyukat Moszkvába, a fehér városba. A fejedelmek tanácsba gyűlve, egy emberként visszaüzenték: „Három kérdést adunk föl neked. Jöjj el a kijelölt napon keletre, a Fehér Kőhöz, ahol egybegyűlve várunk, s oldd meg a három talányt. Ha helyes lesz a válaszod, azonnal megkapod a tizenkét hordó aranyat, amit kívánsz.”

Előbb gondolkodóba esett Iván Vasziljevics cár, de zavarta fehér városának, Moszkvának sok-sok harangja. Majd maga elé hívatta tudósait és tanácsosait, és mindahányat, akik nem tudtak megfelelni a kérdésre, a nagy, Vörös térre vezettette, épp oda, ahol Meztelen Vaszilij tiszteletére a templom épült, s irgalmatlanul lefejeztette őket. Ebbéli foglalatossága közben oly sebesen eltelt az ideje, hogy egyszer csak útban találta magát keletre, a Fehér Kő felé, ahol a fejedelmek várták. A három kérdés közül egyikre sem tudta a választ, de a hosszú lovaglás közben még mindig megvolt a lehetősége, hogy ráakad egy bölcsre; mivel akkoriban sok bölcs járta az országutat menekülőben, a királyoknak ugyanis az volt a szokásuk, hogy fejüket vetessék, ha nem találták őket elég bölcsnek.

Ilyenre ugyan nem sikerült rábukkannia, de egyik reggel meglátott egy vén, szakállas parasztot, amint épp templomot épített. Már a tetőszék megácsolásánál tartott, a kis léceket rakta föl rá. A bámulatos az volt, hogy a vén paraszt újra meg újra lemászott a magasból, s a földön fölhalmozott, keskeny léceket egyenkint hordta föl, ahelyett, hogy egyszerre egész nyalábnyit vitt volna hosszú kaftánjában. Így szüntelenül le-föl kellett másznia, s beláthatatlan volt, ilyen módon valaha is helyére cipeli-e a sok száz lécet. A cár elvesztette türelmét:

– Tökfilkó – kiáltott rá (Oroszországban csak így nevezik a parasztokat) –, mért nem kapsz föl egy nyaláb fát s mászol föl vele a templom tetejére, sokkal egyszerűbb lenne.

A paraszt, mivel épp lenn volt, állva maradt, szeméhez emelte a kezét és így felelt:

– Ezt már csak bízd rám, Iván Vasziljevics cár, ki-ki a maga mesterségét érti a legjobban. De ha már épp erre lovagolsz, elárulom neked a három kérdés megfejtését, hiszen nincs már

messze a keleti Fehér Kő, s mire odaérsz, tudnod kell. – És sorra megadta a választ mindháromra.

A cár a csodálkozástól alig jutott szóhoz, hogy megköszönje.

– Mivel jutalmazalak meg? – kérdezte végül.

– Semmivel – mondta a paraszt, s már föl is kapott egy szál lécet, hogy fölmásszon vele a létrára.

– Megállj – parancsolta a cár –, azt már nem, halljam a kívánságodat.

– Hát, ha már ez a parancsod, Atyuska, adj nekem a tizenkét hordónyi aranyból, amit majd keleten kapsz a fejedelmektől, egyet.

– Jól van – bólintott a cár – Adok neked egy hordó aranyat. – Azzal sebesen ellovagolt, nehogy elfelejtse a három választ.

Mikor aztán a cár a tizenkét hordóval visszatért keletről, bezárkózott Moszkvában öttornyú palotájának, a Kremlnek kellős közepére, s egymás után öntötte ki a hordókat a terem csillogó padlójára úgy, hogy valódi aranyhegy támadt belőle, amely nagy, fekete árnyékot vetett a földre. Feledékenységből a cár a tizenkettedik hordót is kiürítette. Vissza akarta tölteni, de fájlalta volna, hogy a fejedelmi aranyhalomból elvegyen. Éjszaka lement hát az udvarra, finom homokot töltött a hordóba, míg csak háromnegyed részig meg nem telt, halkán visszatért palotájába, aranyat szórt a homokra s reggel elküldte követével a hordót a messzi Oroszországnak arra a vidékére, ahol az öreg paraszt a templomot építette. Hanem az, mikor meglátta közeledni a követet, leszállt a tetőről, mely még távolról sem készült el, s odakiáltott neki:

– Ne is jöjj közelebb, barátom, térj vissza a hordóddal együtt, mert abban háromnegyed rész homok s csak egy szűk negyedrésznyi arany van; nekem ugyan nem kell. Mondd meg uradnak, mostanáig nem volt árulás Oroszországban. Ő maga a vétkes benne, ha majd rájön, hogy senki emberfiában nem bízhatik; immár ő maga mutatta meg, hogyan szegi meg a szavát valaki, és évszázadról évszázadra sok követőre lel majd a példája Oroszországban. Nem kell nekem az arany, megélek anélkül is. Nem aranyat vártam én tőle, hanem igazságot és tisztességet. De ő becsapott. Ezt mondd meg uradnak, a Rettenetes Iván Vasziljevics cárnak, aki fehér városában, Moszkvában, arany ruhában, de rossz lelkiismerettel ül.

Ellovagolt a követ egy darabig, aztán hátranézett: a paraszt és temploma eltűnt. Még a fölhalmozott lécek sem voltak többé ott, üres, sík pusztaság mindenfelé. Rémülten nyargalt a küldött Moszkvába vissza, lélekszakadva állt a cár elé s elmondta, alig érthetőn, mi történt, s hogy akit parasztnak véltek, nem lehetett senki más, mint maga Isten.

– Vajon valóban igaza volt-e? – tűnődött halkán barátom, mikor már elhangzott a történet.

– Talán – válaszoltam –, de tudja, a nép babonás... Hanem most már mennem kell, Ewald.

– Milyen kár – mondta őszintén. – Ugye, legközelebb megint elmond egy történetet.

– Szívesen, de csak egy föltétellel. – Még egyszer odaléptem az ablakhoz.

– Éspedig? – csodálkozott el Ewald.

– Alkalomadtán mindent el kell mesélnie a szomszéd gyerekeknek – kértem.

– Ó, a gyerekek mostanában oly ritkán látogatnak meg. Megvigasztaltam:

– Majd eljönnek. Valószínűleg az utóbbi időben nem volt mesélő kedvében, talán hiányzott a mesélnivalója, vagy épp túlságosan is sok volt. De ha valakinek olyan igazi, jó története van, azt hiszi, az rejtve maradhat? Isten ments, az ilyen körbejár, kivált a gyerekek közt! Viszontlátásra! – Azzal elmentem.

És a gyerekek még aznap meghallgatták a történetet.

Hogyan halt meg dalolva az öreg Tyimofej?

Milyen öröm is egy béna embernek mesélni! Az egészségesek oly megbízhatatlanok; hol egyik, hol másik oldalról nézik a dolgokat, s ha egy óra hosszat úgy ment velük az ember, hogy ők a jobb oldalán voltak, megeshetik, hogy egyszerre csak bal felől válaszolnak, mert eszükbe jutott, hogy ez az illendőbb, és finomabb viselkedésre utal. A bénánál nem kell ettől félni. Mozdulatlansága hasonlóná teszi a dolgokhoz, s valóban bensőséges viszonyban van velük, úgyszólván ő maga is a többinél jóval magasabb rendű tárggyá válik, mely nemcsak hallgatagságával, de ritka, halk szavaival és szelíd, alázatos érzéseivel figyel ránk.

Legszívesebben Ewald barátomnak mesélek. S igazán fölvidített, mikor odaszólitott ablakához:

– Kérdeznem kell öntől valamit.

Sietve odaléptem hozzá s üdvözöltem.

– Honnan származik az a történet, amelyet legutóbb mesélt el? – kérdezte végül. –

Valamiféle könyvből?

– Igen – válaszoltam szomorúan –, a tudósok oda temették, s azóta halott; nem is olyan régen. Száz évvel ezelőtt még élt, bizonyára nagyon is elevenen, sokak száján. De a szavak, amelyeket manapság használnak az emberek, ezek a nehézkes, nem dalolható szavak, idegenek voltak tőle, és sorra megfosztották a szájaktól, úgyhogy végül már csupán néhány száraz ajkon élt, igencsak visszavonultan és szegényesen, mint valami silány özvegyi birtokon. Ott is halt meg, utódot sem hagyva, s egy könyvben hantolták el, mint említettem, nagy tisztességgel, ahol nemzetségének más tagjai is nyugodtak.

– És nagyon öreg volt, amikor meghalt? – kérdezte barátom, átvéve az általam megütött hangot.

– Négy-ötszáz éves lehetett – tájékoztattam a valóságnak megfelelően –, rokonai közül némelyek sokkal nagyobb kort is megérttek.

– Micsoda, anélkül, hogy valaha is könyvlapokba rejteztek volna? – ámult el Ewald.

– Tudomásom szerint – mondtam –, mindvégig úton, szájról szájra.

– És sosem aludtak el közben?

– De, bizonyára, az énekes szájáról elszállva néha-néha megpihentek egy-egy szív mélyén, meleg sötétségben.

– Olyan csöndben éltek az emberek, hogy dalok alhattak a szívükben? – Ewald szinte hitetlenkedve nézett rám.

– Bizony így kellett lennie. Állítólag kevesebbet beszéltek, lassan áradó táncokat jártak ringató ütemre, és legfőképp: nem nevettek hangosan, ahogyan manapság az általánosan terjedő kultúra ellenére oly gyakran hallani.

Ewald még kérdezni akart valamit, aztán mégis elnyelte egy mosollyal:

– Én csak kérdezek és kérdezek, de talán épp egy történetet tartogat számomra. – Várakozón pillantott föl.

– Történetet? Nem is tudom. Azt akartam csak mondani: ezek a dalok öröklődve szálltak tovább némely családban. Átvették és továbbadták őket, nem teljesen változatlanul, a mindennapos használat nyomaival, de sértetlenül, akár valami ódon bibliát, mely nagyapákról marad az unokákra. A kitagadott abban különbözött jogaikba helyezett testvéreitől, hogy ő nem tudott énekelni, vagy legalábbis az apáktól, nagyapáktól való daloknak csak kis részét ismerte, s a többi dallal együtt elvesztette az élménynek azt az elevenességét, amit ezek a bilinák és szkázkik a népnek jelentenek.

Így vett feleségül például Jegor Tyimofejevics, apja akarata ellenére, egy szép, fiatal nőt, s elment vele Kievbe, a szent városba, ahol az igazhitű szentegyház legnagyobb vértanúinak

sírfai vannak. Az apa, Tyimofej, a leghíresebb bárd tíznapos járőrföldre, elátkozta fiát s azt mondta szomszédainak, többszörösen meggyőződött róla, hogy sosem is volt fia. Mégis elnémult a bánattól és gyásztól.

Visszautasította mind a fiatalembereket, akik kunyhójában tolongtak, hogy örökösévé váljanak annak a sok dalnak, melyek belezárultak az öregbe, mint egy porlepte hegedűbe.

– Apó, te, atyuskánk, csak ezt vagy azt a dalt add nekünk. Lásd, szét akarjuk vinni a falvakba, hogy hallhasd valahány udvarból, ha eljön az este, és az istállóban elnyugodtak a barmok.

Az öreg, aki egyvégtében a kemence sutján gubbasztott, álló nap a fejét rázta. Nem volt már jó a hallása, s mivel nem tudta, nem kezdte-e előlről a kérést valamelyik a házat körüllegyeskedő legények közül, hát csak reszkető, fehér fejével mutatta: nem, nem, nem, míg csak el nem aludt, s még azután is egy darabig, álmában. Szívesen tett volna a legények kedvére; maga is bánta, hogy néma, kihunytt pora földi majd ezeket a dalokat, talán nagyon is hamar. De ha megpróbálja átadni őket valamelyiküknek, bizonyosra vette, hogy csak az ő Jegoruskájára kellene emlékeznie, és akkor, ki tudja, mi nem érné. Hiszen csak azért nem láthatta sírni senki, mivel örökké hallgatott. Minden szava mögött a zokogás bujkált, gyorsan és elővigyázatosan kellett összezárnia száját, különben kibuggyant volna belőle.

Egyetlen fiát, Jegort, egészen kicsi korától fogva megtanította néhány dalra az öreg Tyimofej, s az tizenöt éves korában sokkal többet és különbül is elénekelt közülük, mint bármelyik faluja- vagy környékbeli felnőtt legény. Mégis, kivált ünnepeken, ha már kicsit pityókás volt az öreg, el-elmondogatta a fiúnak:

– Jegoruska, galambocskám, megtanítottalak már sok bilinára, a szentek legendáira, majd minden napra jut belőlük. Hiszen tudod, én ismerem a legtöbb éneket az egész kormányzásban, apámnak fejében volt jóformán egész Oroszország valamennyi dala, de még a tatár történetek is. Te még igen fiatal vagy, ezért nem mondtam el neked a legszebb bilinákat, melyekben a szavak, mint megannyi ikon, nem is hasonlítanak a mindennapi szavakhoz, s nem tanultad meg még az előadásnak azt a fortélyát, amelyet senki, legyen az kozák vagy paraszt, végig nem hallgathatott anélkül, hogy sírva ne fakadjon.

Ezt hajtogatta a fiának Tyimofej minden vasárnap s az orosz esztendő számtalan ünnepnapján, vagyis elég gyakran. Míg csak az el nem tűnt hazulról, miután heves jelenete volt apjával meg a szép Usztyenkával, egy szegény paraszt lányával.

Három évvel ez után az eset után megbetegedett Tyimofej, épp abban az időben, mikor a rengeteg zarándokcsapat egyike, amelyek a széles birodalom minden tájáról Kiev felé vonulnak, indulni készült. Ekkor Oszip, a szomszédja, betoppant a beteghez:

– Elmegyek a zarándokokkal, Tyimofej Ivanics, hadd öleljelek meg még egyszer.

Oszip nem volt közelebbi barátságban az öreggel, most ilyen hosszú utazás előtt mégis szükségesnek érezte, hogy elbúcsúzzék tőle, akár az apjától.

– Megbántottalak néha – zokogta –, bocsáss meg érte, lelkecském, az ital tette, olyankor senki sem tehet róla, tudod magad is. Hát imádkozni akarok érte, gyertyát gyújtani a nevedben; Isten veled, Tyimofej Ivanics, atyuskám, tatán meggyógyulsz Isten akaratából, s akkor megint énekelsz nekünk. Bizony, bizony, hol van az már, mikor még énekeltél! Micsoda dalok voltak azok! Például az a Gyuk Sztjepanovicsról szóló, azt hiszed, elfelejtettem? Ó, be ostoba vagy! Hibátlanul tudom most is. Persze, úgy, ahogyan te... hej, te aztán értetted, azt meg kell hagyni! Neked ezt adta az Isten, a másoknak mást. Nekem például...

Az öreg a kemencesuton fektében nyögve megfordult, olyan mozdulatot tett, mintha mondani akarna valamit. Mintha egész halkán Jegor neve hallatszott volna. Talán izenni kívánt neki. De mikor a szomszéd az ajtóból megkérdezte:

– Szóltál, Tyimofej Ivanics? – ő már ismét teljes nyugalomban feküdt és csak megrázta fehér fejét.

Mégis, Isten tudja, hogyan történt, alig egy évvel azután, hogy Oszip elment, Jegor váratlanul hazatért. Az öreg nem ismerte meg mindjárt, sötét volt a kunyhóban, s az elaggott szempár nem szívesen fogad be új, idegen alakot. De amint Tyimofej meghallotta az idegen hangját, megriadt, leugrott a sutról s vén, imbolygó lábára állt. Jegor elkapta s átölelték egymást. Tyimofej sírt. Fia mindjárt megkérdezte:

– Régóta vagy beteg, apám?

Amint az öreg kissé megnyugodott, visszakapaszkodott helyére a kemencén, s egészen más, szigorú hangon tudakolta:

– Hát a feleséged?

Néma csend. Jegor köpött egyet:

– Elkergettem, tudod, a gyerekekkel együtt. – Hallgatott egy sort. – Egyszer csak beállít hozzám Oszip. Oszip Nyikiforovics?, kérdem. Az, feleli, én vagyok az. Apád beteg, Jegor. Nem tud többé énekelni. Akkora csönd van a faluban, mintha egy lélek sem lakna ott, a mi falunkban. Senki sem kopog ránk, semmi sem mozdul, nem sír senki, és nevetésre sincs semmi ok... Elgondolkozom. Mit csináljak? Hívom az asszonyt. Usztyenka, mondom neki, haza kell mennem, különben nem énekel ott senki, rajtam a sor. Apám beteg. Jól van, azt mondja Usztyenka. Csakhogy nem vihetlek ám magammal, magyarázom neki, tudod, apám látni sem akar téged. És visszajönni sem igen jövök hozzád, ha egyszer már ott vagyok és éneklek. Usztyenka megértette: Akkor hát Isten veled! Most sok a zarándok erre, sok az alamizna. Majd csak megsegít az Isten, Jegor. Így hát eljöttem. És most, apám, taníts meg minden dalodra.

Elterjedt a hír, hogy Jegor visszatért, és az öreg Tyimofej újra énekel. Csakhogy ezen az őszön olyan vad szelek jártak a faluban, hogy az arrajárók közül senki nem deríthette ki bizonyossággal, hogy Tyimofej házában énekelnek-e, vagy sem. Az ajtó pedig semmi kopogtatásra meg nem nyílt. Mindketten magukra akartak maradni.

Jegor a kemencepadkán ült, melyen apja hevert, olykor az öreg szájához hajolt fülelőn, mert az valóban énekelt. Öreges hangja reszketegen, elgyöngülve adta át a legszebb dalokat Jegornak, az meg ingatta olykor a fejét vagy lelógó lábát himbálta, egészen úgy, mintha már maga énekelne. Így ment ez hosszú napokon át. Tyimofej mindig talált emlékezetében egy még szebb dalt; gyakran éjszaka keltette föl fiát, s miközben fonnyadt, remegő kezével bizonytalan mozdulatokat tett, elénekelt egy kis dalt, aztán még egyet és még egyet, míg csak a rest hajnal rájuk nem pirkadt. Majd a legeslegszebbik után meghalt. Utolsó napjaiban keserűn panaszkodott, hogy még töméntelen dalt hordoz magában, de nincs több ideje, hogy továbbadja őket a fiának. Ráncos homlokkal feküdt ott, megfeszített, szorongó töprengések között, ajkai remegtek a várakozástól. Időnkint fölült, kicsit ingatta a fejét, szája megmozdult és végre elősusogott belőle valami halk dal; de most már leginkább mindig ugyanazokat a strófákat énekelte, Gyuk Szyepanovicsról, melyeket különösen szeretett, és fiának mindannyiszor el kellett ámulnia, mímelve, mintha most hallaná legelőször, nehogy megharagítsa az öreget.

Mikor meghalt az öreg Tyimofej Ivanics, a ház, melyben most Jegor egyedül lakott, még egy ideig zárva maradt. Csak kora tavasszal lépett ki ajtaján Jegor Tyimofejevics, aki most meglehetősen hosszú szakállat hordott, s a falut végigjárva énekelni kezdett. Később eljutott a szomszédos falvakba is, s a parasztok azt beszélték már, hogy Jegor legalább olyan rátermett énekmondó lett, mint amilyen apja, Tyimofej volt; hiszen egész sor magasztos és hősi éneket tudott, s ismerte mindazokat a dallamokat, melyeket senki fia, legyen az kozák vagy paraszt, végig nem hallgathatott anélkül, hogy sírva ne fakadjon. Azonkívül pedig a hangja olyan lágy és szomorú volt, amelyet még egyetlen énekmondótól sem hallottak. S ez a hang, egészen váratlanul, a visszatérő soroknál jelentkezett, ezáltal különösképp szívhez szólón hatott. Mindenesetre nekem így mesélték.

– Ezt a hanglejtést tehát nem az apjától tanulta? – kérdezte kisvártatva Ewald barátom.

- Nem – feleltem –, nem tudni, honnan jutott hozzá. Mikor már elmentem az ablaktól, a béna ember egy mozdulatot téve utánam szólt:
- Talán a feleségére s a gyerekére gondolt. Egyébként sosem hívta vissza őket azután sem, mikor az apja nem élt már?
- Nem, azt hiszem, soha. Legalábbis később egyedül halt meg.

Dal az igazságról

Mikor legközelebb elmentem Ewald ablaka előtt, mosolyogva intett nekem:

– Tett valami határozott ígéretet a gyerekeknek?

– Hogyhogy? – ámultam el.

– Nos, amikor elmeséltem nekik Jegor történetét, panasztáltak, hogy nem fordul elő benne Isten.

Megdöbrentem: – Micsoda, mese Isten nélkül, hát az hogyan lehetséges? – Majd meggondoltam magam: – Valóban igaz, akárhogy nézzük, ez a történet nem mond semmit Istenről. Meg nem foghatom, hogyan történhetett; ha valaki ilyet kíván tőlem, azt hiszem, egész életemben hiába törtem volna rajta a fejemet...

Barátom földerült buzgalmamon:

– Azért nem kell bánkódnia – szakított félbe engedékenyen –, azt hiszem, sosem tudhatjuk, benne van-e Isten a történetben, míg csak egészen a végére nem értünk. Mert ha csak két szó hiányzik még belőle, ha akár egy lélegzetnyi szünet az utolsó szavak után: még mindig megjelenhet. – Bólintottam, s a béna más hangnemben folytatta: – Nem tudna még valamit mesélni ezekről az orosz énekmondókról?

Tétováztam: – Nem a Jóistenről akarunk inkább beszélni, Ewald?

Megrázta a fejét:

– Úgy szeretnék még többet hallani ezekről az emberekről. Magam sem tudom, miért, néha elképzelem, ha közülük egy belépne hozzám s tekintete elkalandozott az ajtó felé. De hamarosan, s nem minden zavar nélkül visszatért hozzám: – Hiszen ez úgyis lehetetlen – sietett helyreigazítani magát.

– Ugyan miért volna lehetetlen, Ewald? Magával olyasmi is megtörténhetik, ami azok előtt, akik akadálytalanul használhatják a lábukat, örökre rejtve marad, mert annyi minden mellett elmennek, és sok mindent elszalasztanak. Isten arra rendelte magát, hogy nyugodt pont maradjon az általános hajszában. Nem érzi, Ewald, hogy maga körül minden mozgásban van? A többiek kergetik a napokat, s ha sikerül egyet beérniük, úgy kifogy a lélegzetük, hogy meg sem bírnak szólalni. De maga, barátom, csak ül itt az ablakánál és várakozik; s a várakozóval mindig történik valami. Különös sors a magáé. Gondolja meg, még a moszkvai Ibér Madonnának is ki kell jönnie kis kápolnájából négy ló vontatta fekete hintáján azokhoz, akik bármilyen ünnepre összegyülekeztek, legyen az keresztelő vagy akár temetés. De magához mindennek ide kell járulnia...

– Igaz – mondta idegenszerű mosollyal Ewald –, én még a halálnak sem mehetek elébe. Sokan útközben találják rá. Rest hozzá, hogy belépjen értük a házukba, hát kihívja őket, messze idegenbe, a háborúba, egy meredek toronyba vagy ingatag hídra, a vadonba, az örületbe. A legtöbben meg éppen odakintről viszik haza a vállukon anélkül, hogy észrevennék. Mert tunya a halál; ha az emberek nem zaklatnák folyton, ki tudja, tán el is aludna.

A beteg eltűnődött egy darabig s aztán különös büszkeséggel folytatta:

– De ha rám kerül majd a sor, értem el kell jönnie. Ide, ebbe a világos kis szobába, ahol a virágok oly sokáig élnek ezen a régi szőnyegen. Ez előtt a szekrény előtt, az asztal meg az ágyvég közt elhaladva (nem is oly könnyű itt keresztülférközni), míg csak el nem ér az én kedves, széles, öreg székemig; valószínűleg velem hal meg az is, hiszen jóformán velem élt. S mindezt a szokásos módon kell megtennie, zajtalanul, anélkül, hogy bármit szétdobálna, megzavarná a rendet; akár csak látogatóban járna itt. Ez a gondolat teszi oly meghitté számomra a szobámat. Minden itt játszódik majd le ezen a szűk színpadon, így hát az utolsó jelenet sem különbözik majd túlságosan a többi eseménytől, ami eddig történt, vagy ami még

hátravan. Már gyerekkoromban furcsán hatott rám, hogy az emberek a halálról egészen másképp beszélnek, mint bármelyik egyéb jelenségről, s ez azért van, mert arról, ami utána történik az emberrel, már senki nem árul el semmit. De hát ugyan miben különbözik a halott attól az embertől, aki megkomolyodik, lemond az időről, magába zárul, hogy nyugodtan végiggondoljon valamit, aminek a megoldása már rég gyötri? Az emberek között még a Miatyánkra sem emlékezhetünk, nemhogy valamilyen egyéb, homályosabb összefüggésre, ami tán nem is szavakból, hanem eseményekből áll. Félre kell húzódnunk egyfajta megközelíthetetlen csöndbe, és a halottak talán azok, akik visszavonultak, hogy végiggondolják életüket.

Rövid némaság telepedett ránk, végül ezekkel a szavakkal törtem meg:

– Erről egy fiatal lány jut eszembe. Derűs életének első tizenhét esztendejében úgyszólván csak szemlélődött. Olyan nagy és önmagukban külön élő szemei voltak, hogy mindazt, amit befogadtak, maguk emésztették meg, s az élet ennek a fiatal teremtésnek egész szervezetében ettől függetlenül, csupán egyszerű, belső neszektől táplálva folyt tovább. Ennek az időszaknak a végén túlságosan heves megrázkódtatás érte, s szétzilálta ezt a kettős, alig rezdülő életet, szeme megtört, s a külvilág teljes súlyával keresztülzúdult rajta, szíve sötétjébe. Minden elkövetkező nap akkora erővel vágódott bele mély, elmeredt tekintetbe, hogy keskeny mellkasában szétroppant, mint egy üveg pohár. A lányka sápadttá vált, betegeskedni kezdett, magányossá, töprengővé lett, s végül maga kereste meg azt a csöndet, ahol gondolatait nem zavarta meg többé semmi.

– Hogyan halt meg? – kérdezte barátom halkán, kissé rekedt hangon.

– Vízbe fúlt... Egy mély, csöndes tóba, a fölszínen apró gyűrűcskék támadtak a nyomán, lassankint kitágultak, s szétterjedtek a fehér vízirózsák alatt úgy, hogy a fürdő virágok ringani kezdtek.

– Ez is egyik történet? – szólalt meg Ewald, nehogy elhatalmasodjék szavaim mögött a csend.

– Nem – válaszoltam –, ez érzés.

– És nem lehetne ezt is átadni a gyerekeknek, ezt az érzést?

Mérlegeltem. – Talán...

– De hogyan?

– Egy másik történettel. – És belefogtam:

– Akkor történt, amikor Oroszország déli részén a szabadságért küzdöttek.

– Bocsásson meg – szólt közbe Ewald –, ez hogyan értendő: talán a nép le akarta rázni magáról a cárt? Ez nem illik össze azzal, ahogyan Oroszországot elképzelem, és ellene mond az ön korábban elmesélt történeteinek is. Ebben az esetben inkább elengedném ezt a történetét. Mert szeretem azt a képet, amely kialakult bennem arról az országról, sértetlenül akarom megőrizni.

Önkéntelenül elmosolyodtam és megnyugtattam:

– A lengyel pánok (ezt előre kellett volna bocsátanom) voltak az urak Dél-Oroszországban, meg azokon a csöndes, elhagyatott sztyeppéken, melyeket Ukrajna néven ismerünk. S kemény urak voltak. Az ő elnyomásuk, meg a zsidó uzsorások kapzsisága, akik még a templom kulcsát is a kezükben tartották, s csak fizetség ellenében szolgáltatták ki az igazhívőknek, mindez kimerítette és gondolkodóba ejtette a Kiev körül, meg a Dnyepertől fölfelé élő fiatalokat. Maga a város, Kiev, a szent, az a hely, ahol Oroszország négyszáz templomkupolával először mesélt magáról, mindinkább magába süllyedt, s tűzvészekben emésztődött, mint hirtelen támadt örült gondolatokban, melyek mögött az éjszaka mind parttalanabbá válik.

A sztyeppe népe nem értette, mi történik. De különös nyugtalanságtól elfogva, a vének éjszaka kiléptek kunyhóikból, s hallgatagon kémltek a magas, örökké szélcsöndes égboltot, nappal pedig alakok váltak láthatóvá a kurgánok hátán, várakozón emelkedtek ki a sík

pusztaságból. Ezek a kurgánok hajdani nemzetségek sírhalmi, mint alvó, megmeredt hullámcsapás húzódnak keresztül az egész síkságon. És ebben az országban, ahol a sírok a hegyek, az emberek a szakadékok. Mély, sötét és hallgatag a lakosság, szavaik csupán gyöngö, ingatag hidak igazi valójuk fölött.

Olykor sötét madarak emelkednek a kurgánok fölé. Olykor vad dalok törnek a borongó emberek lelkébe, s eltűnnek a mélyén, míg az égbolton elvesznek a madarak. Mindenfelé határtalannak látszik itt minden. Maguk a házak sem oltalmazhatnak meg ettől a mérhetetlenségtől; betölti apró ablakaikat. Csak a szobák sötétlő sarkaiban állnak az ikonok, mint Isten mérőföldkövei, s egy csöppnyi fény úgy fut át keretükön, mint eltévedt gyermek a csillagos éjszakán. Ezek az ikonok az egyetlen támaszték, az egyetlen megbízható jel az úton, és nincs olyan ház, amely meglehetne nélkülük. Mindig és újra szükség van rájuk; ha egyik az avíttágtól vagy a szűtől széttörik, ha valaki megházasodik és kunyhót ácsol magának, vagy ha valaki, mint például a vén Ábrahám, azzal a kívánsággal hal meg, hogy a csodatévő Szent Miklóst összekulcsolt kezében magával vihesse, tán, hogy a szenteket a mennyben összehasonlíthassa ezzel a képpel, s ráismerhessen a többiek között erre a kiváltképp tisztelt alakra.

Így aztán Péter Akimovics, aki eredetileg varga, ikonokat is fest. Ha napi munkájába beléfárad, háromszor keresztet vet, s nekilát a másoknak, s varrása, szögecselése és az ikonfestés fölött ugyanaz a jámborság uralkodik. Már öreg ember, de még jól bírja magát. Csizmák fölé görbített hátát a képek előtt újra kiegyenesíti, így megőrizte jó tartását, s válla, dereka egyensúlyát. Élete java részét magányban töltötte, nem keveredett belé a nyugtalanságba, mely onnét származott, hogy felesége, Akulina gyerekeket szült neki, s ezek meghaltak vagy megházasodtak. Csak hetvenedik évében került kapcsolatba Péter azokkal, akik még otthon maradtak, s most vett igazában tudomást róluk, mint jelenlétökről. Ezek pedig: Akulina, a felesége, csöndes, alázatos asszony, aki csaknem teljesen a gyerekeinek szentelte magát; öregedő, csúnya lánya s fia, Aljosa, aki szokatlanul későn született, s most tizenhét éves volt.

Ezt a fiút akarta Péter az ikonfestésre megtanítani, mivel belátta, hogy nemsokára képtelen lesz valamennyi megrendelésének eleget tenni. De csakhamar abbahagyta az oktatást. Aljosa megfestette ugyan a Szent Szűzanyát, de a szigorú és hiteles mintát oly kevésbé közelítette meg, hogy mázolványa inkább Marianára, Golokopütenko kozákkapitány lányára, tehát egy igen csak bűnös valakire emlékeztetett, és az öreg Péter, gyakori keresztvetések közben sietve Szent Demeterré festette át a megsértett falapot, mivel ismeretlen okból minden más szentnek őt helyezte fölébe.

Aljosa nem is próbálta meg soha többé, hogy képet fessen. Ha apja rá nem parancsolt, hogy aranyozzon meg egy-egy glóriát, többnyire kinn volt a sztyeppén, senki sem tudta, merre. Nem lehetett otthon tartani. Anyja csodálkozott a fián és úgy félt szóba ereszkedni vele, akár egy idegennel vagy hivatalos emberrel. Míg gyerek volt, a nénje ellátta a baját, de mióta Aljosa felnőtt, inkább lenézte öccsét, amiért az nem veri meg őt. De a faluban sem volt, aki törődjön a legénnyel. Mariana, a kozáklány kinevette, mikor megmondta neki, hogy szívesen elvinné, a többi lányt meg nem kérdezte meg Aljosa, elfogadnák-e vőlegénynek.

Szecsbe, a zaporozsjeiekhez nem akarta magával vinni senki, mert vékonydongájának találták és tán még túlságosan fiatalnak is. Egyszer már elszökött a legközelebbi kolostorig, de a barátok nem fogadták be, így aztán csak a pusztta maradt számára, a tágas, hullámozó pusztta. Egy vadászember megajándékozta egyszer valami öreg flintával, Isten tudja, mivel volt megtöltve. Azt hurcolta magával Aljosa mindenfelé, de sosem sütötte el, először is, mert takarékoskodni akart a golyóval, aztán meg nem is tudta, mire lőjön.

Egyik langyos, csöndes este, nyár elején, együtt ültek mindnyájan a vaskos asztalnál egy tál darakása mellett. Péter evett, a többiek nézték és várták, mit hagy meg nekik. Egyszer csak az öreg kanala megállt a levegőben, s széles, hervadt fejét a fénysáv felé fordította, mely

az ajtóból jött s az asztal fölött keresztben a szürkületbe vészett. Mindannyian fölfüleltek. Odakinn, a konyhá falain túl nesz támadt, mintha egy éji madár enyhén megcsapná szárnyával az ereszt; de a nap még alig ment le, s az éjszakai madarak amúgy is ritkán szálltak a faluba. S aztán újra, mintha valami más, nehéz testű állat járna a ház körül, s mind a négy fal visszhangzana kutató lépteitől.

Aljosa halkán fölkelt ültéből, ugyanabban a pillanatban elsötétült az ajtó a magas, fekete alaktól; elébe toladott az estének, éjszakát hozott a konyhába, s egész nagyságában bizonytalanul mozgott előre.

– Osztap! – szólalt meg a csúnya lány komisz hangján. És most valamennyien megismerték. Egyike volt a vak kobzosoknak, agg énekes, tizenkét húrú bandurájával járta a falvakat, s dalolt a kozákok nagy dicsőségéről, vitézségéről és hűségéről, hetmanjairól, Kirdágáról, Kukubenkóról, Bulbáról és más hősookról, s mindenki szívesen hallgatta.

Osztap háromszor mélyen meghajolt abban az irányban, amerre a szentképet sejtette (Známenszkaja volt az, akihez öntudatlanul fordult az öreg), aztán a kemencéhez ült és halkán megkérdezte:

– Kinél vagyok?

– Nálunk, atyuska, Péter Akimovics vargánál – válaszolta nyájasan Péter. Szerette a dalt, s örült a váratlan látogatásnak.

– Á, Péter Akimovicsnál, annál, aki a képeket festi – mondta a vak, hogy ő is kifejezze barátságát.

Aztán csönd lett.

A bandura hat hosszú húrján fölcsendült a hang, kiáradt és ugyanakkor kurtán, lefojtva visszacsengett a hat rövid húron, s ez a hatás ismétlődött mindig sebesebb ütemekben, úgy, hogy aki hallgatta, annak be kellett hunynia a szemét félelmében, hátha az emelkedő melódia száguldó iramában megpillantja a lezuhanó hangot. Aztán elhalkultak a húrok és teret adtak a kobzos szép, súlyos hangjának, mely betöltötte az egész házat és a szomszédos konyhókból is előhívta az embereket, akik az ajtó előtt s az ablakok alatt gyülekeztek össze.

De ez egyszer nem a hősookról szólt a dal. Bulba, Osztranica és Nalivajko híre megdönthetetlennek látszott már. Minden időkre szólónak a kozákhűség. Ma nem az ő tetteiket hirdette az ének. S akik hallgatták, mintha mindannyiukban mélyen aludt volna a tánc, hiszen egyikük sem mozgatta lábát, nem kapta föl a kezét. Akárcsak Osztap feje, úgy a többieké is lehajlott és elnehezült a szomorú daltól:

„Nincsen többé igazság a földön. Hol az igazság, ki lelhetné fel? Nincsen többé igazság a földön; ami igazság volt, a jogtalanság jármában sanyarog.

Ma béklyóba verve sínylődik az igazság. S a gázság nevet rajta, látjuk. Aranyszékben ül a pánokkal, aranyos teremben mulat a pánokkal.

Az igazság a küszöbön heverve rimánkodik; gonoszság és gázság a pánok vendége, azt traktálják vígan a palotájukban, színig töltik kelyhét a habzó méhsörrel.

Ó, igazság, anyácska, én anyácskám, sasokhoz méltó szárnyú, tán akad még férfi, ki igazságot tesz s megkönnyíti napját majd a becsületnek.”

És a fejek nehézkesen emelkedtek csak föl, hallgatás ült valahány homlokon; ezt érezték azok is, akik beszélni szerettek volna. S rövid, komoly csönd után ismét elkezdődött a bandurajáték; most már jobban megértette az egyre növekvő tömeg.

Háromszor énekelte el dalát az igazságról Osztap. És mind a háromszor más volt. Először panaszként szólt, a második alkalommal, mint keserű szemrehányás, és végül, mikor a kobzos magasba emelt homlokkal úgy csörgette, mint kurta parancsok láncát, akkor a reszkető szavakból vad düh tört ki, magával ragadta őket az áradó és egyszersmind szorongó lelkesedés.

– Hol gyülekeznek a férfiak? – kérdezte egy fiatal paraszt, mikor az énekes fölemelkedett. Az öreg tudott a kozákok minden egyes megmozdulásáról, s most az egyik közeli helységet

nevezte meg. Hamarosan széteszlottak az emberek, kurta kiáltások hallatszottak, fegyverek csörrentek, s az ajtók előtt sírtak az asszonyok. Egy óra múlva fölfegyverzett parasztok csapata vonult a faluból Csernyigov felé.

Péter egy pohár musttal kínálta meg a kobzost, abban a reményben, hogy többet tud meg tőle. Az öreg csak ült, ivott, a varga kérdéseire kurtán válaszolt csupán. Majd megköszönte és elindult. Aljosa vezette át az öreget a küszöbön. Mikor egyedül voltak kinn az éjszakában, Aljosa megkérdezte:

– Mindenki elmehet a háborúba?

– Mindenki – felelte az öreg és kilépve oly sebesen tűnt el, mintha csak látna a sötétben.

Mikor már az egész család aludt, Aljosa fölemelkedett a kemencéről, ahol ruhástul feküdt, magához vette fegyverét és kiment. Odakint egyszer csak érezte, hogy átöleli valaki és szelíden megcsókolja a haját. Aztán mindjárt megismerte a holdfényben Akulinát, aki tipegve szaladt a ház felé.

– Anya? – csodálkozott el, s egészen különös érzés járta át. Habozott egy pillanatig. Ajtó csapódott valahol, a közelben kutya ugatott. Aljosa vállára vetette fegyverét, keményen kilépett, hogy még hajnal előtt beérje a férfiakat.

A házban pedig mindnyájan úgy tettek, mintha észre sem vennék Aljosa eltűntét. Csak amikor újra asztalhoz ültek, és Péter a megürült helyre pillantott, akkor állt föl még egyszer, a sarokba ment és gyertyát gyújtott Známenszkaja előtt. Egészen vékony gyertyát. A csúnya lány vállat vont.

Ezalatt Osztap, a világtalan öreg már a legközelebbi faluba ért, s elkezdte szomorú és lágyan panaszos hangján dalát az igazságról.

Ewald várt még egy keveset. Aztán elcsodálkozva rám nézett:

– Hát mért nem fejezi be? Itt is úgy van, mint az árulásról szóló mesében. Ez az öreg Isten volt.

– Ó, hogy én ezt nem tudtam! – mondtam megborzongva.

Jelenet Velence gettójából

Baum úr, háztulajdonos, kerületi előljáró, az önkéntes tűzoltóság tiszteletbeli parancsnoka, és még sok minden egyéb, de rövidség okából csak: Baum úr, úgy látszik kihallgatta Ewalddal folytatott egyik beszélgetésemet. Nem csoda; övé a ház, amelynek földszintjén barátom lakik. Már régóta ismerjük egymást látásból Baum úrral. Újabban azonban a kerületi előljáró megáll, kissé megemeli a kalapját úgy, hogy egy kismadár kiröppenhetne, már persze ha ott raboskodott volna alatta. Baum úr udvariasan mosolyog s megnyitja ismeretségünket:

– Ön szokott utazni?

– Ó, igen – feleltem enyhe zavarral –, megesik.

Bizalmasan folytatta:

– Azt hiszem, mi ketten vagyunk itt az egyedüliek, akik Itáliában jártunk.

– Úgy hát – igyekeztem figyelmesnek mutatkozni – mindenesetre igen sürgős, hogy beszéljünk.

Baum úr nevetett.

– Igen, Itália, az aztán mégiscsak valami. Mindig mesélek a gyerekeimnek... Vegyük például Velencét!

Megálltam:

– Emlékszik még Velencére?

– De kérem – sóhajtott, mivel túlságosan kövér volt hozzá, hogy fáradság nélkül fölháborodjék –, hát lehet azt elfelejteni... aki egyszer látta... azt a piazzettát... nem igaz?

– Persze – válaszoltam –, különösen elevenen él bennem a hajóút a csatornán, az a csöndes, hangtalan tovasiklás a múltak mentén...

– A Palazzo Franchetti – jutott eszébe.

– A Cà Doro – viszonoztam.

– A halpiac...

– A Palazzo Vendramin...

– Ahol Richard Wagner... – sietett hozzátenni, mint művelt némethez illik. Bólintottam:

– A ponte, emlékszik?

Tájékozottan mosolygott:

– Természetesen, meg a múzeum, és ne feledjük az akadémiát, ahol egy Tiziano...

Így Baum úr afféle vizsgának vetette alá magát, s ez kissé megerőltette. Elhatároztam, hogy egy történettel kárpótlom. S mindjárt bele is fogtam:

– Ha a Ponte di Rialto alatt, majd a Fondaco de' Turchi és a halpiac előtt elhaladva odaszól az ember a gondolásnak:

– Jobbra! –, az némi csodálkozással néz föl, s tán meg is kérdi: Dove? – De ragaszkodunk hozzá, hogy jobbra menjünk, s egy szennyes kis csatornánál kiszállunk, szitkozódva megalkuszunk vele s keresztülvágunk a szűk utcákon, fekete füstös kapualjakon át üres, szabad térre érünk. Mindezt egyszerűen csak azért, mert ott játszódik a történet.

Baum úr finoman megérintette a karomat:

– Bocsásson meg, miféle történet? – Apró szeme aggódalmasan ide-oda járt.

Megnyugtattam: – Egyszerű, tisztelt uram, nem valami nevezetes. Még azt sem mondhatom meg, mikor történt. Talán IV. Albise Mocenigo dózse idején, de lehetett valamivel korábban vagy később is. Carpaccio képei, ha látta őket, mintha bíborbársonyra volnának festve, mindenütt áttör rajtuk valami meleg erdei zöld, s a derengő fények körül leskelő árnyak tolonganak Giorgione fakó, fáradt aranyra, Tizian fekete atlaszra festett, de abban az időben, amelyről beszélek, a világos képeket szerették, fehér alapon, és a név,

melyet emlegettek, melyet szép ajkak a napba dobtak és a vonzó fülecskék elkaptak, ez a név Gian Battista Tiepolóé.

De minderről nem esik szó a történetben. Csakis az igazi Velencéről, a paloták, kalandok, maszkák és a halvány éjszakai lagúnák városáról. Ezek az éjek úgy hordják magukban a titkos románcok hangját, mint soha, sehol más éjszakák. – Abban a kis darab Velencében, amelyről mesélek, csak szegényes, köznapi lárma hallatszik, a napok oly egyformán telnek, mintha mind ugyanaz az egyetlen nap volna, s a dalok, melyeket ott énekelnek, növekvő panaszok, ám nem szállnak föl, csak gomolygó füstként ülnek meg az utcákat. Mihelyt bealkonyul, mindenféle félénk népség nyüzsög errefelé, számtalan gyerek talál otthont a tereken s a szűk, hideg kapuk alatt, cserepekkal, tarka üveghulladékkal játszanak, ugyanazzal, amiből a mesterek a San Marco nemes mozaikjait egybeillesztették.

Nemesember ritkán kerül a gettóba. Legföljebb abban az órában, mikor a zsidó lányok a kúthoz járnak, olyankor látni néha egy-egy alakot, fekete köpenyben, maszkban. Vannak emberek, akik tapasztalatból tudják, hogy ez az alak tört hord a ruhájába rejtve. Valaki meglátta egyszer a holdfénynél az ifjú arcát, s azóta azt beszélnek, a karsú, fekete vendég Marcantonio Priull, Nicolò Priuli előljáró és a szép Catharina Minelli fia. Tudják azt is, hogy Isaak Rosso házában kapualjában várakozik, aztán, ha elnéptelenedik a sikátor, átvág a téren s az öreg Melkizedek, a gazdag aranyműves házába tér be. Melkizedeknek sok fia és hét lánya van, s fiaitól és lányaitól sok unokája. A legfiatalabb unoka, Eszter, ősz nagyapjához bújva várja a vendéget, egy alacsony, sötét szobában, ahol minden fénylik, ragyog, selyem és bársony függ lazán a tálak, kelyhek körül, hogy telt, aranyos lángjukat tompítsa.

Itt Marcantonio ezüsthímzésű párnára ül az öreg zsidó lábához s mesél Velencéről, mint valami álomról, egy így egészen sosevolt regéről. A színjátékokról mesél, a velencei hadsereg csatáiról, messziről jött vendégekről, képekről és szobrokról, a mennybemenetel napján tartott „sensá”-ról, a karneválról és anyjának, Catharina Minellinek szépségéről. Számára ez mind ugyanazt jelenti, más-más fajta megnyilvánulása a hatalomnak, szerelemnek és életnek. S két hallgatójától valamennyi idegen; hiszen a zsidók szigorúan ki vannak tiltva minden érintkezésből, s még a gazdag Melkizedek sem teszi be soha a lábát a nagytanács területére, pedig neki, a köztisztelőben álló ötvösnek nem lenne mitől tartania. Hosszú életében az öreg kieszközölte a tanácstól bizonyos kedvezményeket hitsorsosai számára, akik valamennyien atyjuknak érezték, de mindig megérte a visszahatást is. Ahányszor csak szerencsétlenség szakadt az államra, a zsidókon bosszulták meg. A velenceiek maguk túlságosan rokonlelkek voltak, hogysem, mint más népek, kereskedelemre fogták volna a zsidókat; adókkal zaklatták őket, megfosztották vagyonuktól s minduntalan szűkebbre vonták a gettó területét, úgyhogy a családok, melyek az állandó bajok ellenére termékenyen szaporodtak, arra kényszerültek, hogy házaikat fölfelé, egyiket a másik tetejére építsék. S városuk, mely nem a tenger partján feküdt, így nőtt lassacskán az égbe, mint egy másik tengerbe, s a kút tere körül mindenfelől meredek épületek emelkedtek, akár valami óriástorony falai.

A gazdag Melkizedek öregkorának különtségében meghökkentő javaslattal lepte meg polgártársait, fiait és unokáit. A számtalan egymásra tolt emelettel megnövesztett házikók mindenkori legmagasabbikában akart lakni. Ezt a furcsa kívánságát szívesen teljesítették, hiszen amúgy sem igen bíztak már az alsó falak teherbírásában, s fölülre olyan könnyű köveket raktak, hogy a szél jóformán tudomást sem vett a falakról. Így költözött az öreg évente kétszer háromszor, és Eszter, mivel el nem hagyta volna, mindig vele. Végül már olyan magasan voltak, hogy ha szűk szobájukból a sík tetőre léptek, homlokuk magasságában már egy másik ország kezdődött, s annak szokásairól az öreg sötét szavakkal, félig zsoltározva beszélt. Most már igazán nagyon hosszú volt az út hozzájuk fölfelé: tömérdek idegen életen keresztül, meredek és síkos lépcsőkön, pörlekedő asszonyokon, kiéhezett gyerekfalkákon át vezetett, s akadályai minduntalan elzárták a járást.

Marcantonio sem jött többé látogatóba, s Eszter alig hiányolta. Azokban az órákban, mikor egyedül volt vele, oly hosszan és áthatóan tekintett Marcantonióra, hogy úgy érezte, az ifjú sötét szeme mélyére zuhant és ott halt meg, most pedig őbenne kezdi el új, örök életét, amelyben mindig is hitt, hiszen keresztény. Fiatal testében ezzel az új érzéssel állt Eszter naphosszat a tetőn s a tengert kereste. De bármilyen magasan volt is a szállás, először csak a Palazzo Foscari oromzatát ismerte föl, majd valamelyik tornyot, egyik templom kupoláját, egy távolabbi kupolát, szinte fázva a fényben, aztán árbocok, gerendák, rudak rácsát a csillogó, remegő égbolt keretében.

Nyár vége felé az öreg, bár a lépcsőmászás már igen terhére esett, minden ellenkezéssel dacolva mégis átköltözött, mivel új házikót építettek, fenn a többi fölött. Mikor oly hosszú távollét után Eszter támogatásával átment a téren, sokan gyűltek köré, tapogatózó keze fölét hajoltak, tanácsát kérték ügyesbajos dolgaikban; mert olyan volt számukra, mint a halott, aki fölkel a sírjából, mert bizonyos idő betelt. S valóban így is látszott. A férfiak elmondták neki, hogy Velencében fölkelés készül, veszélyben a nemesség, hamarosan leomlanak a gettó falai, s mindnyájan együtt örvendezhetnek majd az egyenlő szabadságnak. Az öreg nem felelt semmit, bölintott csak, mintha mindezt rég tudná már, s még jóval többet is.

Belépett Isaak Rosso házába, melynek legtetetjén volt új lakása, s fél napba telt, mire fölért.

Odafönn Eszternek szöke, törékeny gyermeke született. Mikor összeszedte magát, kivitte karján a tetőre, s először tárta nagyra nyitott szemébe az egész arany égboltot. Leírhatatlanul tiszta őszi reggel volt. A tárgyak csaknem minden ragyogás nélkül sötéttettek, magányos, röpökdő fények ereszkedtek csak le rájuk, mint nagy virágokra, megpihentek egy kicsit, majd aranyos körvonalaikon át kisuhantak az égbe. S ott, ahol eltűntek, látni lehetett erről a magas pontról, amit még a gettóból senki sem látott: a csöndes, ezüstös fényt, a tengert.

S csak most, hogy Eszter szeme hozzászókkott a felséges látványhoz, ebben a pillanatban vette észre a tető szélén, egészen elől, Melkizedeket. Kitért karral emelkedett föl s fénytelen szemét a napba kényszerítette, mely most tűnt elő. Két karja a magasban maradt, homloka egyetlen sugárzó gondolatot hordott; mintha csak áldozatot mutatna be. Aztán újra meg újra előrehajolt s agg fejét a hitvány, szögletes köre szorította.

A nép odalenn állt egybegyűlve a téren és fölnezt. Egy-egy taglejtés vagy szó fölcsapott a tömegből, de nem érhetett el a magányosan imádkozó öreghez. És látta a nép a legidősebbet s a legfiatalabbat, szinte a felhőkben. Az öreg pedig még jó ideig folytatta, hol újra büszkén fölemelkedett, hol újra összetört alázatában. S a tömeg odalenn csak nőtt s le nem vette róla a szemét: Vajon a tengert látta Melkizedek, vagy Istent, az Örökkévalót, dicsfényében?

Baum úr iparkodott, hogy el ne késsen megjegyzésével. Nem sikerült neki mindjárt.

– Valószínűleg a tengert – mondta végül szárazon –, az aztán, olyan látvány... – s ezzel rendkívül fölvilágosodott és éles elmének mutatkozott.

Sietve elbúcsúztam, mégsem állhattam meg, hogy utána ne szóljak:

– Ne felejtse el a történetet elmondani a gyerekeknek!

Eltöprengett:

– A gyerekeknek? Nézze, ott az a fiatal nemesember, az az Antonio, vagy hogy is hívják, hát az egyáltalán nem valami szép jellem, meg aztán: a gyerek, az a gyerek! Ilyesmit, mégis... a gyerekeknek!

– Ó – nyugtattam meg –, elfelejti, tisztelt uram, hogy a gyerekek Istentől jönnek! Hogy is kételkedhetnének benne, hogy Eszter Istentől kapta a gyermeket, hiszen oly közel lakott az éghez!

Ez a történet is eljutott a gyerekekhez, s ha megkérdik őket, mit gondolnak, mi volt az, amit elragadtatásában az öreg zsidó, Melkizedek a magasból megpillanthatott, gondolkodás nélkül felelik: – Ó, hát a tengert is.

Aki megleste a köveket

Megint béna barátomnál vagyok Mosolyog a maga sajátságos módján:

– Itáliáról még sosem mesélt nekem.

– Ezzel azt akarja mondani, hogy mielőbb pótoljam be?

Ewald bólint s már be is hunyja a szemét, hogy meghallgasson. Én pedig beléfogok:

– Amit mi tavasznak érzünk, azt Isten úgy látja, mint a földön átfutó röpke mosolyt.

Ilyenkor mintha emlékeznék valamire a föld, nyáron erről mesél mindenkinek, míg aztán bölcsőbbé nem válik a nagy, őszi hallgatásban, s akkor kiönti szívét a magányosoknak. Mind a tavaszok, amelyeket ön vagy én átéltünk, együttesen sem tesznek ki annyit, hogy Isten egyetlen pillanatát kitöltenék. Az a tavasz, amelyre Istennek föl kell figyelnie, nem maradhat a fában és mezőkön, valamiképp az emberekben kell hatalmassá növekednie, mert akkor, mondhatni, nem az időben zajlik, hanem sokkal inkább az örökkévalóságban, Isten jelenében.

Amikor ez egyszer megtörtént, Isten tekintete a maga sötét vibrálásában bizonyosan Itália fölött pihent meg. A föld odalenn világosan fénylett, az idő aranylón ragyogott, de rajtuk keresztül, mint valami mélysötét út, súlyosan és feketén nyúlt el egy ember széles árnya, s messze előtte árnyékot vetett két alkotó keze, nyugtalanul, meg-megrándulva, majd Pisa, majd Nápoly fölött, majd elmosódón a tenger megfoghatatlan mozgásában.

Isten le nem vehette szemét erről a kézpárról. Először úgy látta, mintha imára volnának kulcsolva, de a belőlük előpatakzó imádság tágra tárta őket.

Csönd támadt a mennyekben. A szentek mindannyian követték Isten tekintetét, s akár csak Ő, az árnyékra meredtek, mely eltakarta fél Itáliát, s a himnuszok megdermedtek az angyalok ajkán, a csillagok beléreszkettek a félelembe, hátha vétket követek el, s alázatosan várták Isten haragos szavát.

De semmi ilyesmi nem történt. Az égbolt egész szélességében megnyílt Itália fölött, úgyhogy Raffaello térdre borult Rómában, s a fiesolei boldog Fra Angelico megállt egy felhőn és örvendezett. Sok-sok imádság volt ebben az órában úton a földről. Ám Isten csupán egyet ismert meg közülük: Michelangelo ereje úgy szállt elébe, akár a szőlőhegyek illata. S Ő hagyta, hogy betöltse gondolatait. Mélyebben hajolt fölé, rátalált a teremő emberre, elnézett válla fölött, köveken hallgatózó kezére és megijedt: lélek volna a kövekben is? Miért lesi ez az ember a sziklát? És most megéledt a két kéz, úgy vájt belé a kőbe, mint egy sírba, melyben gyöngé, halódó hang nyöszörög.

– Michelangelo – szólította aggódóan Isten –, ki van a sziklában?

Michelangelo fölfigyelt, keze megremegett. Majd tompán felelte:

– Te, én Istenem, ki lenne más. De nem jutok el hozzád. S akkor megérezte Isten, hogy a kőben is benne van, s hogy szűk neki és szorongani kezd.

A teljes mennybolt egyetlen szikla lett, Ő bezárva a közepébe, és Michelangelo kezétől remélte, hogy kiszabadítja, s hallotta, amint közeledik, de még messze jár.

A mester azonban már ismét munkájába merült. Szüntelenül arra gondolt: te csak csekély tömb vagy, más senki nem találna benned embert. De én vállat érzek itt: Arimateai Józsefét, amott Mária hajlik le, tapintom reszkető kezét, amint Jézust, a mi Urunkat tartja, aki éppen meghalt a kereszten. Ha ebben a kicsiny márványban elférnek mind a hárman, miért is ne emeljem ki az alvókat a sziklából?

S hatalmas csapásokkal szabadította ki a Pietà három alakját, de a kőfátylat nem fejtette le egészen arcukról, mintha félne, hogy mélységes szomorúságuk bénítón kezére telepszik. Ezért egy másik kötömbhöz menekült. De mindannyiszor óvakodott attól, hogy a homloknak teljes tisztaságát, a vállnak tökéletes kerekded formáját megadja, s ha női alakot formázott, a végső mosolygást sosem varázsolta szájára, nehogy szépségét egészen elárulja.

Ez időben tervezte Giulio della Rovere síremlékét. Hegyet akart építeni a vaspápa fölé, s rá embereket, akik ezt a hegyet benépesítik. Számos homályos tervvel fejében ment ki a márványbányákhoz. Szegényes falu fölött emelkedett a meredek hegyoldal. Olajfáktól s laza kőzettől körülvéve tűnt elő a frissen feltört köfelület, mint óriási, fakó arc őszülő hajzat alatt. Sokáig állt Michelangelo az elfödött homlok előtt. Egyszerre megpillantott két gigászi kőszemet, amint rámerednek. S ettől a tekintettől úgy érezte Michelangelo, mintha megnőne alakja. Már a tájék fölé magaslott, olyan volt, mintha az örökkévalóság óta állna testvériesen szemközt ezzel a hegyvel. A völgy visszahátrált, akár a hegymászó alatt, a kunyhók nyájként húzódtak egymáshoz, s mind közelebből és meghittebben mutatkozott meg köves, fehér fátyla mélyén a sziklaarc. Várakozó kifejezést öltött, mozdulatlanul s mégis a mozgás határán.

Michelangelo eltűnődött:

– Szétzúzni nem lehet téged, hiszen egyetlen vagy – s akkor fölemelte hangját: – Téged akarlak befejezni, te vagy az én művem!

Firenze felé fordult. Meglátott egy csillagot a dóm kupolája fölött. És lábainál már este volt.

Egyszer csak a Porta Romanánál tétovázva megállt. Mindkét házsor hívó karként nyúlt felé, már meg is ragadták, húzták vissza a városba. Az utcák mind szűkebbé váltak az alkonyatban, s mire belépett házába, már sötét kezekben érezte magát, melyekből nem szabadulhatott. A terembe menekült s onnan az alsó, alig kétlépésnyi kamrába, ahol írni szokott.

A falak ránehezedtek, mintha mértéktelenségével küzdenének s vissza akarnák kényszeríteni régi, szűk alakjába. S ő eltúrte. Térdre esett s hagyta, hogy formálják kedvükre. Sosem ismert alázatot érzett magában s nem volt más kívánsága, mint valamiképp kicsivé válni. Hangot hallott:

– Michelangelo, ki van benned?

S a férfi a szűk kamrában súlyos homlokát kezére hajtotta és halkán felelte:

– Te, én Istenem, ki volna más?

Egyszerre minden kitágult Isten körül, fölemelte arcát, mely kiterjedt egész Itália fölé, és körülnézett: ott álltak a szentek palástban és mitrában, s az angyalok énekükkel mint csillogó forrásvízzel teli korsókkal jártak végig a szomjazó csillagok között, és a mennyboltnak nem volt sehol vége.

Béna barátom fölemelte tekintetét, hagyta, hogy az esti felhők magukkal röpítsék az ég fölé.

– Hát *ott* van Isten? – kérdezte.

Hallgattam. Aztán odahajoltam hozzá:

– Ewald, hát mi *itt* vagyunk?

S szívből megfogluk egymás kezét.

Hogyan lett a gyűszűből Jóisten?

Mikor elléptem az ablaktól, az esti felhők még mindig ott voltak. Mintha csak várnának. Meséljek el nekik is egy történetet? Föjlajánlottam. De nem hallottak meg. Hogy megértessem magamat s csökkentsem a távolságot közöttünk, fölkiáltottam:

– Esti felhő vagyok én is!

Állva maradtak, láthatón szemügyre vettek. Majd kinyújtották felém áttetsző, pirosuló szárnyukat. Az esti felhők így köszöntik egymást. Mégiscsak megismertek.

– A föld felett vagyunk – magyarázták –, pontosabban Európa felett, és te?

Tétováztam:

– Van itt egy ország...

– Milyen az az ország? – érdeklődtek.

– Hát – feleltem –, épp alkonyul, és a tárgyak...

– Az is Európa – nevetett egy növendék felhő.

– Meglehet – mondtam –, de mindig azt hallottam, a tárgyak Európában halottak.

– Hogyne, mindenesetre – szólt közbe megvetően egy másik. – Micsoda képtelenség is volna: élő tárgyak?

– Nos – tartottam ki –, az enyéim élnek. Épp ez a különbség. Annyi mindenné válhatnak, és ha egy tárgy ceruzának vagy kályhának jött a világra, azért még nem kell kétségbeesnie a boldogulása miatt. A ceruzából lehet még egyszer sétatob, sőt, ha jól megy, akár árboc is, a kályha pedig legalábbis városkapuvá válhat.

– Kissé együgyű esti felhőnek nézlek – mondta a fiatal felhő, amelyik már az előbb sem fejezte ki magát nagyon tapintatosan.

Egy öreg felleg félt, hátha megbántott az ifjonc:

– Ahány ország, annyiféle – csöndesítette le –, egyszer egy kis német fejedelemség fölé vetődtem s ma sem hiszem, hogy Európához tartozott.

Megköszöntem és azt mondtam:

– Már látom, nehéz lesz megegyeznünk. Ha megengedi, egyszerűen elmesélem, amit legutóbb szálltomban megpillantottam, talán az lesz a legjobb.

– Kérem – járult hozzá valamennyiük nevében a bölcs felleg.

Hát belekezdtem:

– Emberek együtt a szobában. Én elég magasán járok, tán azért látom őket gyerekeknek; így hát egyszerűbb, ha azt mondom, gyerekek. Tehát: gyerekek egy szobában. Három, négy, öt, hat, hét gyerek. Túlságosan sokáig tartana, ha végigkérdezném mindegyiknek a nevét. Különben úgy látszik, a gyerekek buzgón tárgyalnak valamit; közben egyik-másiknak majd csak kiderül a neve. Már jó ideje állnak így egy csomóban, mert a legidősebb (úgy hallom, Jancsinak hívják) mintegy a vitát lezárva megjegyzi:

– Nem, ezzel a dolog nincs elintézve. Hallottam, hogy régen a szülők minden este, de legalábbis a szép estéken, elalvás előtt mesét mondtak a gyerekeknek. Előfordul ilyesmi ma is? – Egy kis szünet állt be, majd Janci maga felelt: – Dehogy, soha, sehol. A magam részéről, hiszen már elég nagy vagyok, szívesen lemondok arról a pár nyomorult sárkányról, úgylis csak kínlódnának velük, de mégiscsak úgy illik, hogy elmondják nekünk, vannak vízitündérek, törpék, királyfik és szörnyetegek is.

– Van egy nagynéném – jegyezte meg egy kislány –, az néha mesél nekem...

– Ugyan, mit – vágta el kurtán Janci –, nagynénik nem számítanak, azok hazudnak.

Ettől a merész, ám megcáfolatlan kijelentéstől az egész társaság igen megdöbbsent. De Janci folytatta:

– Itt először is a szüleinkről van szó, hiszen nekik mégiscsak kötelességük, hogy bennünket ekképp oktassanak; mások legföljebb jóindulatból teszik. Megkívánni nem lehet tőlük. De figyeljétek csak meg: hogyan viselkednek a mi szüleink? Mérges, sértett arccal járnak, semmi sem jó nekik, kiabálnak és veszekednek velünk, amellet olyan közömbösek, hogy azt sem vennék észre, ha fölfordulna a világ...

– Van valamijük, amit úgy neveznek: „ideálok”. Lehet, hogy ezek is valamiféle kisgyerekek, akiket nem szabad magukra hagyni, és sok vesződséget okoznak: de akkor miért kellettünk nekik mi? Hát ez a véleményem, gyerekek: elég szomorú, hogy a szüleink elhanyagolnak bennünket. De még ezt is elviselnénk, ha nem volna bizonyíték éppen arra, hogy a nagyok folyton csak butábbak lesznek, úgy is mondhatjuk: visszafelé haladnak. Mi nem állíthatjuk meg ezt a hanyatlást, hiszen egész nap nem vigyázhatunk rájuk, későn érünk haza az iskolából, senki sem várhatja el, hogy nekiüljünk és megpróbáljuk az érdeklődésüket értelmes dolgok iránt fölkelteni. .

– Épp elég keserves, ha valaki csak ül és ül a lámpa alatt, az édesanyja meg még a Püthagorasz-tételt is képtelen megérteni. De ha egyszer így van... Igen, a felnőttek egyre csak butulnak, de nem baj: mit veszíthetünk rajta? A műveltséget? Kalapot emelnek egymás előtt, s ha egy kopasz fej bukkan elő, kinevetik. Egyáltalán: örökösen nevetnek. Ha nekünk nem volna annyi eszünk, hogy néha-néha sírjunk, még ebben is fölborulna az egyensúly. Közben pedig milyen önhittek: még a császárról is, azt állítják, hogy felnőtt. Én meg az újságban olvastam, hogy Spanyolország királya gyerek, hát így állunk végig a királyokkal és császárokkal, sose hagyjátok magatokat félrevezetni!

– De a sok fölösleges dolgon túl mégis van valamijük a nagyoknak, ami a mi számunkra egyáltalán nem közömbös: a Jóisten. Én ugyan még egyiküknél sem láttam őt – de épp ez a gyanús. Eszembe jutott már, amilyen szórakozottak, elfoglaltak és kapkodók, még képesek lennének elveszíteni. Pedig Ő aztán nélkülözhetetlenül szükséges. Sok minden meg sem történhetik, ha Ő nincsen: a nap nem kelhet föl, gyerekek nem jöhetnek a világra, nem lenne kenyér. Igaz, hogy a péktől kerül ki, de a Jóisten az, aki forgatja a nagy malmokat...

– Ezer okot is könnyű találni, miért nélkülözhetetlen a Jóisten. De annyi bizonyos, hogy a nagyok aztán nem sokat törődnek vele, hát nekünk, gyerekeknek kell. Hallgassatok ide, mit találtam ki. Éppen heten vagyunk gyerekek. Hordja mindegyikünk egy napig a Jóistent, akkor egész héten velünk lesz, és mindig tudjuk azt is, hol van.

Hirtelen nagy zavar támadt. Hogyan történjék ez? Kezébe veheti, vagy zsebredughatja az ember a Jóistent? Erről egy kisfiú így mesélt:

– Egyedül voltam a szobában. Égett mellettem a kislámpa, az ágyamban ültem és az esti imát mondtam, egészen hangosan. Összekulcsolt kezemben egyszer csak megmozdult valami. Puha volt és meleg, mint egy kismadár. Nem tárhattam szét a két tenyeremet, mert még nem fejeztem be az imádságot. De nagyon kíváncsi voltam és rettentő gyorsan imádkoztam. Aztán az ámen után így csináltam – a fiúcska kinyújtotta két kezét és szétterpesztette ujjait –, de nem volt benne semmi.

Ezt nem volt nehéz elképzelniük. Jancsi is tanácstalan volt. Valamennyien ránéztek. Egyszerre megszólalt:

– Ez butaság. Bármelyik tárgy lehet a Jóisten. Csak meg kell neki mondani. – Odafordult a hozzá legközelebb álló vörös hajú fiúhoz: – Állat nem lehet, mert az elfut. De egy tárgy, nézd csak, az ott marad, éjjel-nappal, ha belépsz a szobába, ott van mindig a helyén, az lehet a Jóisten.

Lassacskán a többiek is belátták.

– De valami kicsiny tárgyra van szükségünk, amit mindenhová magunkkal vihetünk, máskülönben semmi értelme. Űrítsetek ki a zsebeiteket.

Furcsa dolgok kerültek elő: papírszeletek, zsebkés, radírgumi, tollak, madzagok, apró kövek, csavarok, sípok, forgácsdarabkák s még sok mindenféle, amire messziről rá sem lehet

ismerni, vagy aminek a nevét sem tudom. S mindezek a tárgyak a gyerekek kicsiny kezében lapultak, szinte riadtan a hirtelen lehetőségtől, hogy Jóistenné válhatnak, s amelyik egy picit csillogni tudott közülük, csillogott, hogy megtegyék Jancsinak.

Sokáig ingadozott a választás. Végül a kis Rézitől előkerült egy gyűszű, az édesanyjától jutott hozzá. Fénylett, mint az ezüst, s szépsége miatt az lett a Jóisten. Maga Jancsi tette el, mert ő kezdte a sort, s a gyerekek egész nap el nem maradtak a sarkából és büszkék voltak rá. Csak nehezen egyeztek meg, kinél legyen másnap, s Jancsi a maga előrelátásában egész hétre meghatározta a rendet, nehogy veszekedés támadjon.

Ez a beosztás tökéletesen célszerűnek bizonyult. Első pillantásra meglátszott, melyiküknél van épp a Jóisten. Mert a soronlévő valamivel peckesebben és ünnepélyesebben járt, hozzá vasárnapi ábrázatot vágott.

Az első három napon másról sem beszéltek a gyerekek. Minden pillanatban látni akarta valamelyikük a Jóistent, és bár a gyűszű hallatlan méltóságának hatására sem változott egy szikrányit sem, gyűszű-mivolta most úgy tűnt föl, mint valódi alakjának szerény köntöse.

Példás rendben ment minden. Szerdán Pali hordta, csütörtökön a kis Anna. Eljött a szombat. A gyerekek fogócskáztak s lélekszakadva rohángásztak összevissza, mikor Jancsi hirtelen fölkiáltott:

– Kinél van a Jóisten?

Mindannyian megtorpantak. Egyik a másikra nézett. Senki sem emlékezett, hogy az utolsó két napon látta volna. Jancsi kiszámította, ki a soros. Rájött, a kis Mari.

És most minden teketória nélkül valahányan a kis Marin követelték a Jóistent. Mit volt mit tenni? A kislány végigkutatatta minden zsebet. Csak most jutott eszébe, hogy reggel még nála volt; de most nincs sehol, valószínűleg itt vesztette el játék közben.

S mikor már minden gyerek hazament, a kislány ott maradt a réten és tovább kereste. A fű elég nagyra nőtt. Kétszer is elment Mari mellett valaki és megkérdezte, mit veszített el. Mindkétszer azt felelte:

– Egy gyűszűt – és kereste.

Az emberek egy darabig vele keresték, aztán beléfáradtak a hajladozásba. Egyikük elmenőben azt tanácsolta:

– Menj haza inkább, vehetsz helyette újat.

De a kis Mari mégis folytatta a keresést. A rét egyre idegenebbé vált az alkonyatban, s a fűvet harmat nedvesítette.

Megint arra jött egy ember. A kislány fölé hajolt:

– Mit keresel?

S most a kis Mari, a sírás határán, bátran és elszántan felelte:

– A Jóistent.

Az idegen elmosolyodott, egyszerűen kézenfogta, s ő nem bánta, hadd vezesse, mintha most már nem volna semmi baj. Útközben az idegen megszólalt:

– Nézd csak, milyen szép gyűszűt találtam...

Az esti felhők már rég türelmetlenkedtek. A bölcs, öreg felhő, amelyik közben kövérre hízott, hozzám fordult:

– Elnézést, megtudhatnám az ország nevét... amelyik fölött...

De a többiek nevetve futottak bele az ég messzeségébe és magukkal ragadták az öreget.

Mese a halálról, s egy idegen utóirat

Még mindig a magasba néztem a lassan kialvó égboltra, mikor megszólított valaki:

– Úgy látszik, nagyon érdekli az a fönti ország.

Tekintetem hirtelen, mintha lelőtték volna, alázuhant, s rájöttem: a mi kis temetőnk alacsony falához tévedtem, s előttem a fal túloldalán ott állt az ember, lapáttal a kezében, s komolyan mosolygott:

– Én meg inkább ez iránt az ország iránt érdeklődöm – tette hozzá, s a nedves, fekete földre mutatott, amely itt-ott előtűnt a rengeteg hervadt levél alól. Az avar susogva megrezdült, pedig észre sem vettem, hogy föltámadt a szél.

Egyszerre heves iszonyat fogott el, s megkérdeztem:

– Miért csinálja ezt itt?

A sírásó még mindig mosolygott:

– Ez is kenyeret ad... meg aztán, kérem, nem ugyanezt teszi a legtöbb ember? Ők is úgy temetik el az Istent ott, ahogy én itt az embereket. – Fölmutatott az égre, úgy magyarázta: – Az se más, csak jó nagy sír, nyáron vad nefelejcskek nyílnak rajta...

Félbeszakítottam:

– Volt idő, mikor az emberek az égbe temették Istent, ez igaz...

– És most talán másképp van? – kérdezte különös szomorúsággal.

Én meg folytattam:

– Valaha mindenki egy marékra való eget dobott rá, tudom. Csakhogy akkor már nem is volt többé ott, vagy talán haboztam.

– Tudja – vágtam bele újból –, a régi időkben így imádkoztak az emberek. – Kitértam karomat, s önkéntelenül éreztem, hogyan tágul ki a mellkasom. – Akkoriban Isten belévetette magát ezekben az alázattal és sötétséggel telt szakadékokba, s nem is szívesen tért vissza örök egébe, melyet észrevétlenül mind közelebb vont a föld fölé. De új vallás támadt. S mivel ez nem volt képes az emberekkel megértetni, miben különbözik az ő új istene attól a régítől (ugyanis mihelyt dicsőíteni kezdte, az emberek tüstént egy régi istenre ismertek itt is), hát az új parancsolat hirdetője megváltoztatta az imádkozás módját. Megtanította őket, hogy kulcsolják össze a kezüket s elrendelte: „Látjátok, a mi istenünk azt akarja, hogy így imádkozzunk hozzá, tehát ő más, mint az, akit eddig a karotokba véltetek zárni.”

Az emberek ezt belátták, s a kartárá mozdulat megvetetté és szörnyűvé vált, sőt, később keresztre is szögezték, hogy a kín és halál jelképét mutassa mindenkinek.

Mikor Isten legközelebb ismét a földre pillantott, elrémült. A sok összekulcsolt kéz mellé számtalan gótikus templomot építettek, s így a kezek és a tornyok egyformán élesen és mereven szegeződtek neki, ellenséges fegyverek módján. Istennél más a bátorság. Visszatért hát egébe, s mikor észrevette, hogy a tornyok s az új imádságok tovább nőnek mögötte, a túloldalon kiment az égből, így térve ki az üldözés elől. Maga is meglepődött, hogy sugárzó birodalmán túl kezdődő sötétségre bukkan, mely hallgatagon fogadja. Különös érzéssel ment tovább ebben a félhomályban, mely az emberi szívekre emlékeztette. Ekkor ötlött föl benne először, hogy az emberek fejében fény világol, szívük azonban ehhez hasonló sötétséggel teli; és sóvárgás fogta el, hogy az emberi szívekben lakozzék s többé ne gondolataik tiszta, hideg, éberségében járjon.

Isten folytatta hát útját. Mind sűrűbb lesz körülötte a sötétség, s az éjszakában, melyen keresztülhatol, ott lebeg valami a termékeny barázdák meleg illatából. És nemsokára már nyújtóznak felé a gyökerek a szélesre tárt karú imádság ősi szép mozdulatával. Nincs e világon bölcsőbb a körnél. Isten, aki az egekbe menekül előlünk, a földből tér vissza hozzánk. S ki tudja, talán épp maga lesz az, aki egyszer kiássa itt a kaput...

A sírásó megszólalt:

– De hiszen ez csak mese!

– A mi szánkon – feleltem halkán –, minden mesévé válik, hiszen attól, hogy kimondjuk, még nem történhetett meg.

Az ember egy darabig maga elé nézett. Aztán hirtelen mozdulattal magára kapta kabátját, s megkérdezte:

– Akkor hát együtt mehetünk?

Rábólintottam: – Hazafelé tartok. Bizonyára egy az utunk. De maga nem itt lakik?

Kilépett a kis rácsos kapun, könnyedén visszaillesztette nyikorgó zárába, úgy válaszolt:

– Nem.

Néhány lépés után bizalmasabbá vált.

– Az előbb tökéletesen igaza volt. Furcsa, hogy nem akad senki, hogy ezt a munkát szívesen vállalná, idekint. Régebben eszembe sem jutott. De most, mióta öregszem, jönnek néha olyan gondolataim, különös gondolatok, mint az, az éggel, meg egyebek is. A halál. Mit tudunk róla? Látszólag mindent és talán semmit. Gyakran állnak körül gyerekek, fogalmam sincs, kinek a gyerekei, mikor dolgozom. És épp ilyesmi jár az eszemben. Olyankor ások, mint egy állat, hogy minden erőt kihúzzak a fejemből, és mindet a karom használja el. A sír sokkal mélyebbre sikerül, mint az előírásos, és egész hegy nő ki mellette. A gyerekek meg futnak onnét, mikor látják, hogy belevadulok. Azt hiszik, haragszom valamiért.

Eltöprengett rajta.

– Hiszen igazában egyfajta harag is az. Az ember eltompul, azt hiszi, fölébe kerekedett, aztán egyszerre csak... Nem segít semmi, a halál fölfoghatatlan, rettenetes.

Hosszú utcán haladtunk végig, már teljesen lombtalan gyümölcsfák alatt, bal felől megkezdődött az erdő, mint az éjszaka, mely minden pillanatban rántörhet.

– Elmondok magának egy történetet – kockáztattam meg. – Épp addig tart, míg beérünk a faluba.

A sírásó bólintott, rágyújtott kurta, kiszítt pipájára.

Belefogtam a mesébe:

– Volt két ember, egy férfi meg egy nő, szerették egymást. Szeretni, ez azt jelenti, sehonnan semmit el nem fogadni, megfélemedezni a világról, mert egyetlen valakitől akarunk megkapni mindent, azt is, ami már a miénk volt, meg ami még soha. Hát ez a két ember így akarta ezt kölcsönösen. De az időben, sok-sok köznapon, mikor annyi minden jön és eltűnik, gyakran még mielőtt igazán megérthetnénk, nem is valósulhat meg ilyen szerelem, az események minden oldalról rántörnek, és a véletlen minden ajtót megnyit előttünk.

Ezért határozta el ez az emberpár, hogy az időből a magányosságba húzódik, messze a város óraüteseitől és lármájától. És ott egy kertben építettek házat maguknak. A háznak két kapuja volt, egy a jobb, egy a bal oldalán. A jobb felőli volt a férfi kapuja, mindaz, ami az övé, azon kellett bejöjjön a házba. A bal felőli pedig a nőé; ami az ő lelke szerint való, annak az alatt a boltív alatt kellett belépnie.

Így is történt. Amelyikük előbb ébredt reggel, fölkelt s megnyitotta a maga kapuját. S aztán késő éjszakáig sok minden betért, bár a ház nem volt épp az út szélén. Azokhoz, akik szívesen látják, belép a táj, aztán a fény meg a szél, vállán könnyű illattal s még sok egyéb is. De múltak, alakok, sorsok is belátogattak mindkét kapun, s valamennyi éppolyan egyszerű vendégszeretetben részesült, hogy úgy érezhette, mindig is ebben a pusztai házban lakott. Hosszú időn át így ment ez, s igen boldogan éltek mind a ketten. A bal oldali ajtó valamivel gyakrabban nyílt meg, de a jobb felőlin színesebb vendégek toppantak be.

Ez előtt várakozott egyik reggel a halál.

A férfi, amint megpillantotta, sietve becsapta ajtaját, s egész napon keresztül szorosan zárva tartotta. Némi idő múltán a bal oldali bejáratnál tűnt föl a halál. A nő remegve vágta be az ajtót, s rátolta a széles reteszt.

Nem beszéltek egymással a dolgról, de mindkét kaput ritkábban nyitották ki, s igyekeztek beérni azzal, ami a házban volt. Persze most már sokkal szegényesebben éltek, mint azelőtt. Tartalékaik megcsappantak, s beköszöntöttek a gondok. Rosszul aludtak, s egyik ilyen hosszú, átvirrasztott éjszakán hirtelen egyszerre füleltek föl valami különös, súrlódó, kopogó zörejre. A ház fala mögül jött, mindkét kaputól egyenlő távolságra, s úgy hangzott, mintha valaki köveket feszegetne ki, hogy új kaput építsen a házfal közepébe.

Ijedtükben mégis úgy tettek, mintha nem vettek volna észre semmi különöset. Beszélgetni kezdtek, természetellenes hangossággal nevettek föl, s mire beléfáradtak, elnémult a falban vájkáló zaj.

Ettől fogva a két kapu végképp zárva maradt. Most már úgy éltek, akár a rabok. Mindketten betegeskedni kezdtek, furcsa képzelődéseik támadnak.

A zaj időről időre megismétlődik. Ilyenkor nevetésre húzzák a szájukat, s közben szívük majd beléhal a félelembe. S tudják mind a ketten, hogy egyre hangosabb és érzékelhetőbb az ásás, és nekik folyton hangosabban kell beszélniük és nevetniük mind fakóbb hangjukon.

Elhallgattam.

– Igen, igen – szólalt meg mellettem útitársam –, így van, ez bizony igaz történet.

– Egy régi könyvben olvastam – tettem hozzá –, és ott előbukkant még valami nagyon figyelemre méltó dolog. Az után a sor után, amelyik elmondja, hogyan jelent meg a halál a nő kapuja előtt, halvány, elmosódott tintával apró csillagocska volt rajzolva. Úgy kukkantott ki a szavak közül, akárcsak a felhők résén, s egy pillanatra eszembe ötlött, ha a sorok félrehúzódnának, kiderülne, hogy csupa csillag áll mögöttük, ahogy olykor meg is történik, ha a késő esti tavaszi égbolt kitisztul. Aztán meg is feledkeztem erről a jelentéktelen körülményről, mígnem a könyv hátsó bekötőtábláján ugyanaz a csillagocska, mint valami tóban tükröződve, újra előtűnt a sima, fényes papiroson, s közvetlenül alatta finoman rótt sorok kezdődtek, melyek hullámként futottak végig a halványan tükröző felületen. Az írás sok helyütt elhomályosult, mégis sikerült csaknem teljesen kibetűznöm.

Ez állt benne:

„Ezt a történetet oly gyakran olvastam el, jóformán naponta, hogy néha már azt hiszem, én magam jegyeztem föl emlékezetemből. De nálam a továbbiakban úgy fordul, ahogy itt leírom.

Az asszony sosem látta a halált, hát gyanútlanul bebocsátotta. Ám a halál nagy sietve, mint akinek nem tiszta a lelkiismerete, így szólt:

– Add ezt oda a férjednek. – S mikor a nő kérdően rápillantott, gyorsan hozzátette: – Virágmag van benne, igen jófajta virágmag. – Azzal már ment is, vissza se nézve.

Az asszony kinyitotta a kezében tartott zsákocskát, valóban különös magvak voltak benne, kemény, csúnya szemek. S ezt gondolta: a mag mindig bevégzetlen, jövőbeli. Ki tudja, mi lesz belőle. Nem is adom oda a férjemnek ezeket a rút szemeket, igazán nem ajándéknak valók. Inkább elültetem őket a kerti ágyásba s megvárom, mi kel ki belőlük. Aztán majd odavezetem s elmondom neki, hogyan jutottam ehhez a növényhez.

Így is tett. S aztán éltek tovább, mint addig.

A férfi pedig, mivel örökösen az járt a fejében, hogy a halál ott állt a kapuja előtt, eleinte szorongott, de látván, hogy az asszony éppoly vendégszerető és gondtalan, mint rég, hamarosan maga is újra kitérte kapuja széles szárnyait, s a házba ismét beáradt az élet fénye.

A következő tavaszon az ágyás közepén, a karcsú tűzliliomok közt apró cserje állt. Keskeny, feketés levelei kissé hegyesek, a babéréhoz hasonlók, s különös fény derengett sötétjükön. A férfi naponta elhatározta, hogy megkérdi, honnét származik ez a növény. De mindig elmulasztotta. Rokon érzés fojtotta bele az asszonyba is a felvilágosítást napról napra. De egyikük részéről az elnyomott kérdés, másikukéről az elő nem merészkedő válasz mindkettőjüket gyakran odavezette a cserjéhez, mely a maga zöldes sötétségében oly furcsamód kirítt a kertből.

S mikor eljött a legközelebbi tavasz, akárcsak a többi növényről, erről a bokorról is gondoskodtak, s elszomorította őket, mikor látták, hogy a körös-körül emelkedő, virágzó tövek közt ez az egy változatlanul, némán és konokul, akárcsak tavaly, minden napfényre süketen áll. Akkor elhatározták, anélkül, hogy elárulták volna egymásnak, hogy a harmadik tavaszon minden erejüket épp ennek szentelik, s mire itt volt az új tavasz, szótlanul, kéz a kézben, teljesítették, amit megfogadtak.

A kert körös-körül elvadult, és a tűzliliomok sápadtabbnak látszottak, mint egyébkor. Ám egyszer, súlyos, borult éjszaka után a csendes, ragyogó reggeli kertbe kilépve látták: az idegen bokor éles, fekete levelei közül halvány, kék virág emelkedett ki, a bimbó burka már minden oldalon megszűkült. Ott álltak előtte együtt némán, és most igazán nem tudtak mit mondani egymásnak. Mert arra gondoltak: kinyílt a halál, és egyszerre hajoltak le, hogy megismerjék a fiatal virág illatát.

Ezóta a reggel óta azonban minden megváltozott a világon.”

– Így áll annak a régi könyvnek a bekötőtábláján – fejeztem be.

– És ki írta bele? – sürgetett a sírásó.

– A kézírás nőre vallott – válaszoltam. – De mit ért volna, ha kutatok utána. A betűk egészen elmosódtak, némiképp régimódiak is voltak. Aki írta, valószínűleg rég halott már.

Az ember egészen elmerült gondolataiban. Végül elismerte:

– Hiszen csak mese, mégis úgy megfogja az embert.

– Talán azért, mert ritkán hall efféle történeteket – nyugtattam meg.

– Úgy gondolja? – Kezét nyújtotta felém s én megszorítottam. – De szívesen továbbmesélném. Szabad, ugye?

Bólintottam. Hirtelen eszébe jutott:

– De hát nincs senkim. Kinek is mondanám el?

– Egyszerű: hát a gyerekeknek, akik olykor eljönnek, hogy megnézzék, amint dolgozik. Ugyan ki másnak?

S a gyerekek rendre meg is hallották az utolsó három történetet. Mindenesetre azt, amelyiket az esti felhők mondtak el, csak részben, ha helyesen tájékoztattak. A gyerekek kicsik, s így jóval távolabb vannak az esti felhőktől, mint mi. Ám ez ennél a történetnél nem is baj. Jancsi hosszú, válogatott szavakkal előadott szónoklata ellenére rájönnek, hogy a dolog gyerekek között játszódik, s elbeszélésemet mint szakértők, kritikával fogadják. De jobb is, ha nem tudják meg, mekkora erőfeszítéssel és milyen ügyetlenkedően éljük meg mi azokat a dolgokat, amelyek velük minden fáradtság nélkül és egyszerűen megtörténnek.

Egy nélkülözhetetlen egyesület története

Csak most értesülök róla, hogy a mi helységünknek művészegyesülete is van. Nemrég létesült, mint könnyen elképzelhető, sürgető igény kielégítésére, és az a híre, hogy „virágzik”. Egyesületek, ha maguk sem tudják, mihez kezdjenek, hát virágzanak; tudják, hogy ez a teendőjük, ha igazi egyesület akarnak lenni.

Mondanom sem kell, hogy Baum úr dísztag, alapító, zászlóatya s még annyi minden egy személyben, alig győzi a töméntelen méltóságot különválasztani egymástól. Ő küldött hozzám egy fiatalembert, hogy meghívjon, vegyek részt „estjeiken”.

Magától értetődően igen udvariasan megköszöntem és hozzáfűztem, hogy mintegy öt éve épp ennek ellenkezőjében merül ki tevékenységem.

– Képzeld el – magyaráztam megfelelő komolysággal –, ennyi ideje egy percem sem telik el anélkül, hogy valamiféle szövetségből ki ne lépnék, és még mindig vannak társaságok, amelyek, hogy így mondjam, magukban foglalnak.

A fiatalember először riadtan, majd a tiszteletteljes sajnálat kifejezésével nézett a két lábamra. Bizonyára a sok „kilépést” bámulta meg rajtuk, mert megértőn biccentett. Ez tetszett, s mert éppen el kellett mennem, azt ajánlottam, kísérjen el egy darabon.

Így mentünk át a községen s tovább kifelé, a vasútállomásra, mert a környéken volt dolgom. Sok mindenről beszélgettünk, megtudtam, hogy a fiatalember muzsikos. Szerényen közölte velem, különben nem látszott rajta. Dús haján kívül nagyfokú, szinte ugrásra kész szolgálatkészség jellemezte. Ezen az igazán nem hosszú úton kétszer emelte föl a kesztyűmet; míg valamiért a zsebembe nyúltam, tartotta az ernyőmet, s elpirulva fölhívta a figyelmemet, hogy a szakállamba akadt valami, hogy kormos az orrom, s közben sovány ujjai kinyúltak, mintha sóváran lennék, hogy segítségemre sietve arcomhoz közelítsenek. Buzgalmában a fiatalember olykor kissé hátramaradt, s látható élvezettel szedte le a bokrok ágairól a fönnakadt, hervadt leveleket.

Beláttam, hogy ezek miatt az állandó késlekedések miatt még lemaradok a vonatról (az állomás elég messze volt), s rászántam magam, hogy elmondok kísérőmnnek egy történetet, azzal oldalamon tartom. Mindjárt bele is kezdtem:

– Ismerem egy ilyesfajta egyesületalapítás kimenetelét, amelyet valódi igény hozott létre. Mindjárt meglátja. Nem is olyan rég, véletlenül összetalálkozott egy ódon városban három festő. Természetesen eszük ágában sem volt művészetről beszélgetni. Legalábbis úgy látszott. Egy régi vendéglő hátsó szobájában azzal töltötték az estét, hogy mindenféle úti kalandokat és élményeket mondtak el, a történetek egyre rövidebbek és szókimondóbbak lettek, végül már csak egy pár tréfa maradt, azokat hajigálták ide-oda.

Tévedések elkerülésére rögtön előre kell bocsátanom, hogy vérbeli művészek voltak, a természet s nem a vak véletlen jószántából valók. Ez a sivár este ott a hátsó szobában mit sem változtatott ezen; mindjárt elmondom, hogyan folyt le tovább. Más emberek, profánok is betértek a vendéglőbe, a festők zavartatva érezték magukat, fölkerekedtek. Abban a pillanatban, hogy a kapun kiléptek, más emberek voltak. Az utca közepén mentek, kissé eltávolodva egymástól. Arcukon ott volt még a nevetés nyoma, a vonásoknak ez a jellegzetes rendetlensége, de a tekintetük már komoly és szemlélődő.

A közönső hirtelen megbökte a jobb felőlít. Az tüstént megértette. Szűk, finom és meleg félhomállyal borított utcácska volt előttük. Kissé emelkedett, úgyhogy távlatban igen jól érvényesült, s volt benne valami nem mindennapi titokzatos és mégis meghitt vonás. A három festő egy pillanatig hatása alá került. Nem szóltak egy szót sem, tudták: úgysem mondható ki. Azért lettek festők, mert vannak kimondhatatlan dolgok.

Egyszerre fölszállt valahol a hold, beezüstözött egy oromzatot, egyik udvarról énekszó hangzott föl.

– Durva hatásadászat – dörmögte a középső, aztán továbbmentek.

Most kissé közelebb lépkedtek egymás mellett, noha még mindig teljes szélességében elfoglalták az utcát. Így értek ki észrevétlenül egy térre. A jobb felől haladó volt az, aki társait figyelmeztette: ezen a tágasabb, szabadabb szintéren semmi sem állt útjában a holdnak, ellenkezőleg, épp ez volt kedvező számára, hogy előbukkanjon. Fényénél a tér nagyobbnak hatott, a házak mintha meglepő, hallgatózó, rejtett életet élnének, s a kövezet megvilágított része a kúttól s annak súlyosan kirajzolódó árnyékától kíméletlenül megtört; ez a merészség magával ragadta a festőket. Mind egészen közel álltak, s szinte szívták magukba ezt a hangulatot. De kellemetlenül megzavarták őket. Sietős, könnyű léptek közeledtek, a kút sötétjéből férfialak vált ki, már várta ezeket a lépteket, s mindazt, ami szokásos törekenységével hozzájuk tartozott, és a megkapó tér egyszeriben szálnalmas illusztrációvá lett. A három festő egyetlen festőként fordult el tőle.

– Itt van már megint ez az átkozott novellisztikus elem – kiáltotta a jobb felőli, ezzel a szabatos technikai kifejezéssel határozva meg a szerelmespárt a kútnál.

Bosszúságukban egyesülve még jó darabig kószáltak a festők a városban szerteszt, minden terv nélkül, szakadatlanul új motívumokra bukkanva s mindannyiszor ismét fölháborodva azon, milyen elcsépelet helyzetek teszik tönkre egy-egy kép csöndjét és egyszerűségét.

Éjféltájt a fogadóban, a bal felőli lakószobájában ültek együtt, ő volt a legfiatalabb köztük, s eszükbe sem jutott, hogy aludni térjenek. Az éjszakai kóborlás egész sereg tervet, vázlatot ébresztett föl bennük, s egyben azt is igazolta, hogy alapjában véve rokonlelkek; most a leghevesebb érdeklődéssel cserélték ki kölcsönös nézeteiket. Nem mondhatni, hogy hibátlan megfogalmazásban, olykor csupán odavetett szavakban, melyeket a kívülálló meg sem értett volna, de egymás között olyan remekül eltársalogtak, hogy a szomszédos szobákban lakók hajnali négyig nem alhattak el tőlük.

Volt azonban a hosszú együttlétnek igazi, látható eredménye is. Megalakult valami egyesületféle; azaz voltaképpen már abban a pillanatban létrejött, mikor a három művész szándékai és céljai oly hasonlóan bizonyultak, hogy nehéz lett volna különválasztani őket. Az „egyesület” első közös határozata azonnal teljesült. Háromórányi távolságra vidékre költöztek, s együtt béreltek egy tanyát.

Nem lett volna semmi értelme a városban maradni. Előbb ki kellett fejleszteni odakint a „stílust”, azt a bizonyos személyes biztosságot, a szemet, a kezet, mindazt, ami nélkül a festő élni még csak élhet, de festeni nem tud. Ezeknek az erényeknek a megszerzésében volt hivatott segíteni az összetartás, maga az „egyesület” – kivált azonban annak tiszteletbeli tagja: a természet. „Természet”, ezen a néven foglalják össze a festők mindazt, amit a Jóisten maga teremtett vagy teremthetett volna, adott esetben. A kerítés, a ház, a kút – ezek javarészt emberi eredetűek ugyan, ám ha hosszabb időn keresztül a tájban élnek, átveszik a fák, a bokrok s egész környezetük sajátosságait, így egyben átkerülnek Isten tulajdonába s ezzel a festő birtokává is lesznek. Mert Istennek és a művésznek ugyanaz a vagyona és ugyanaz a szegénysége – mikor melyik.

Nos, abban a természetben, mely a közös vidéki tanyát körülvette, Isten aligha látott valami rendkívüli gazdagságot. De nem tartott sokáig, míg a festők jobb belátásra nem hangolták. A vidék tagadhatatlanul sík volt. Mégis, árnyékainak mélysége és fényeinek magassága révén völgyek és halmok képződtek, s köztük a táj számtalan középárnyalata megfelelt ama tágas mezőknek és termékeny földeknek, melyek egy hegyes vidék anyagi értékét adják. Fa kevés volt errefelé, s botanikai értelemben azok is csaknem mind egyfajta. De annyi érzelmet fejeztek ki ágaik sóvárgó mozdulatával vagy törzsük szelíd alázatával,

hogy megannyi önálló lényként hatottak. Némelyik fűz igazi személyiség volt: sokoldalúsága, karakterének mélysége meglepetést meglepetésre halmozott.

A festők lelkesedése nőttön-nőtt, s annyira egygyé forrottak munkájukban, hogy voltaképp semmit sem jelentett, mikor fél év múltán mindhárman külön házba költöztek: ennek pusztán elhelyezkedési okai voltak.

De még valami mást is meg kell itt említenem.

A három művész meg akarta ünnepelni az első évfordulót, hiszen egyesületük már ez alatt a rövid idő alatt is oly sok jót és szépet hozott számukra. Így hát mindegyikük elhatározta, hogy erre az alkalomra titokban megfesti a többiek házát. A jeles napon összejöttek, ki-ki magával vitte a képeket. Úgy esett, hogy épp lakásukról, annak fekvéséről, célszerűségéről s effélékről került szó. Annyira belehevültek, hogy beszélgetés közben mind a három megfeledezett a magával hozott olajfestményekről, és késő éjjel azonmód, kibontatlanul vitték haza csomagjukat. Alig érhető, hogyan történhetett ez meg, de a következő időben sem mutatták meg képeiket, s ha egyik a másikat meglátogatta (amire a sok munkától egyre ritkábban került sor), a festőállványon barátjának azokat a korábbi vázlatait találta, melyek az elmúlt, közös házban töltött hónapokban készültek.

Am egyszer fölfedezte a jobb felőli (most is jobb felől lakott, tehát így hívhatom továbbra is) annál, akit a legfiatalabbnak neveztem, az említett, titokban tartott jubileumi képek egyikét. Egy darabig eltűnődve szemlélte, odavitte a világosságra s hirtelen elnevette magát:

– Nézd csak, erről nem is tudtam, egész szerencsésen kaptad el a házamat. Igazán szellemes karikatúra. Ezekkel a formai és színbeli túlzásokkal, a valóban kissé hangsúlyos oromzatnak ezzel a merész ábrázolásával, igazán van benne valami.

A legfiatalabbik nem vágott éppen megnyerő képet, épp ellenkezőleg; megdöbbenésében átment a középsőhöz, a leghiggadtabbhoz, hogy az megnyugtassa, mert ilyen esetekben mindjárt kishitűvé vált, s hajlamossá arra, hogy tehetségében megrendüljön a bizalma. Épp nem találta otthon a középsőt, hát körülnézett egy kicsit a műteremben, s mindjárt szemébe ötlött egy kép, amelyik szinte visszataszította. Egy házat ábrázolt, de abban csak sültbolond lakhatott. Ez a homlokzat! Csak olyasvalaki építhette, akinek az architektúráról fogalma sincs, és nyomorúságos, festői elképzeléseit alkalmazta az épületre.

A fiatalember hirtelen félrelökte a képet, mintha csak az ujját égette volna meg. A bal sarkában annak az első jubileumnak a dátumát pillantotta meg s mellette ezt olvasta: „A mi Benjaminunk háza.” Persze be sem várta a ház urát, s némiképp lehangoltan tért haza.

Ezentúl a legfiatalabb s a jobb felőli óvatossá vált. Távolabb eső motívumokat kerestek s természetesen eszükbe sem jutott, hogy oly termékeny egyesületük főnállásának második évfordulójára bármit is előkészítsenek.

Annál buzgóbban dolgozott a mit sem sejtő középső, hogy megfessen egy, jobb felőli szomszédja házában közelében föllelt motívumot. Valami meghatározatlan érzés visszatartotta, hogy barátja házát válassza háttérül. Mikor az elkészült képet átvitte a jobb oldalt lakóhoz, az föltűnően tartózkodó maradt, futólag nézte csak meg s valami mellékes megjegyzést tett. Majd kisvártatva azt mondta:

– Különben nem is tudtam, hogy ilyen messzire utaztál mostanában.

– Hogyhogy messzire? Utaztam? – A középső egy szót sem értett.

– Hát... ez a csinos munka itt – válaszolta a másik –, nyilvánvalón valami németalföldi motívum...

A megfontolt középső fölnevetett:

– Pompás, ez a németalföldi motívum itt található az ajtód előtt. – S még mindig nem csillapult jókedve.

De egyesületi tagtársa nem nevetett, egy csöppet sem.

Kikínlódott magából egy mosolyt s úgy vélte:

– Jó kis tréfa.

– De kérlek, egyáltalán nem az, nyisd ki az ajtódat, mindjárt meg is mutatom és a középső maga ment oda az ajtóhoz.

– Várj – parancsolt rá a házigazda –, kijelentem neked, hogy ezt a tájat sosem láttam és sosem fogom látni, mert az én szemem számára egyáltalán nem létezik.

– De hát... – ámult el a középső festő.

– Kirtasz az állításodnál? – folytatta izgatottan a jobb felőli. – Helyes, még ma elutazom. Te kényszerítesz rá, hogy elmenjek, mert semmi kedvem ezen a vidéken élni. Megértetted?

Ezzel vége volt a barátságnak, de nem az egyesületnek; hiszen mind a mai napig nem oszlott föl az alapszabálynak megfelelően. Erre senki sem gondolt, és a legteljesebb joggal elmondhatjuk róla, hogy elterjedt az egész földön.

– Ebből is kitűnik – szakított félbe a készséges fiatalember, aki már rég hegyezte a nyelvét –, milyen kolosszális eredményekre képes az egyesületi élet. Bizonyára jó néhány kiemelkedő mester került ki ebből a bensőséges szövetségből...

– Engedje meg – kértem, s ő észrevétlenül leporolta a kabátom ujját –, ez még csak a bevezetője volt a történetnek, bár bonyolultabb magánál a történetnél. Tehát, azt mondtam, az egyesület elterjedt az egész földön, s ez tény. Három tagja őszinte rémülettel menekül el egymástól. Sehol sem volt nyugtuk. Állandóan attól félt mindegyikük, hogy a másik ráismer birodalmának egy darabjára, s elvetemült ábrázolásmódjával megszenteltségteleníti, s mikor már mindhárman a földi térségek ellentétes pontjaira értek, mindegyikükben föltámadt a vigasztalan gondolat, hogy az ő ege, az égbolt, melyet annyi fáradtsággal, sajátosságait kifejezve hódított meg, a többiek számára is elérhető.

Ebben a megrendítő pillanatban mindhárman egyszerre, festőállványukkal együtt, hátrálni kezdtek, s még öt lépés, és a föld legszéléről a végtelenbe zuhantak volna, hogy eszeveszett sebességgel kétszeres forgást végezzenek bolygónk s egyszersmind a nap körül. Ám Isten részvéte és figyelme megakadályozta ezt a kegyetlen sorsot; fölismerte a veszélyt s az utolsó szempillantásban (ugyan mi mást tehetett volna?) kilépett az ég közepére.

A három festő megdermedt. Biztos lábra állították állványukat, palettájukat fölkapták. Ezt az alkalmat nem szalaszthatták el. A Jóisten nem mindennap és nem akárkinek jelenik meg. S persze mindegyik festő azt hitte, egyedül őelőtte mutatkozik meg Isten. Különböznél egyre jobban belemélyedtek a rendkívüli munkába. S valahányszor Isten vissza akar vonulni az égbe, Szent Lukács megkéri, maradjon kinn még egy kicsit, míg a három festő elkészül a képével.

– És az urak minden bizonnyal kiállították, sőt talán el is adták már ezeket a képeket? – kérdezte leglágyabb hangján a muzsikus.

– Hová gondol? – háritottam el. – Még egyre festik Istent, s nyilván tulajdon végórájukig festik majd. Ám ha életükben még egyszer találkoznak (amit kizártnak tartok), és megmutatnák egymásnak a képeket, amit közben Istenről festettek, ki tudja: talán alig különbözne a három kép.

Már ott is volt az állomás. Még ötpernyi időm maradt.

Megköszöntem a fiatalembernek a kíséretet és sok szerencsét kívántam az új egyesületnek, melyet oly kiválóan képviselt. Ő jobb mutatóujjával fölszedegette a port, mely a kis váróterem ablakdeszkáját belepte, és gondolataiba merült. Be kell vallanom, már azzal hízelegtem magamnak, hogy az én kis történetem hangolta ilyen töprengőre.

Mikor búcsúzóul kihúzott kesztyűmből egy vörös szálat, hálából ezt tanácsoltam neki:

– Visszafelé átvághat a mezőkön, az jóval rövidebb, mintha az úton megy.

– Bocsásson meg – hajolt meg a készséges fiatalember –, mégis inkább az utat választom. Épp azon töröm a fejemet, vajon hol is volt... Míg ön oly jóságosan néhány igen jelentős dolgot elmesélt, úgy rémlik, a szántóföldön láttam egy madárijesztőt, elnyűtt kabátban, és az egyik ujja, azt hiszem, a bal, fönnakadt egy karón, úgyhogy egyáltalán nem lobogott. Én

pedig bizonyos fokú kötelezettséget érzek, hogy az emberiség közös érdekében, ami számomra ugyancsak afféle egyesületnek hat, melyben kinek-kinek megvan a maga dolga, azzal rójam le a magam csekély adóját, hogy ezt a bal kabátujjat eredeti céljának, tehát: a lobogásnak, visszaadjam...

A fiatalember szeretetre méltó mosollyal távozott. Én pedig majdnem lekéstem a vonatot.

Ennek a történetnek néhány töredékét az egyesület egyik „estjén” a fiatalember elénekelte. Isten tudja, ki zenésítette meg számára. Baum úr, a zászlóatya adta tovább a gyerekeknek, és ők megjegyezték belőle egy-egy dallamot.

A koldus és a büszke kisasszony

Úgy esett, hogy mi ketten – a tanító úr meg én – tanúivá váltunk a következő kis jelenetnek.

Nálunk, az erdőszélen szokott állni olykor egy öreg koldus. Ma megint ott volt, szegényebben, nyomorúságosabban, mint valaha, szálnalmas mimikrijével alig megkülönböztethetőn a korhadt deszkakerítés léceitől, amelyekhez támaszkodott. S akkor az történt, hogy egy egészen kicsi leányka odaszaladt hozzá, kezében egy apró pénzérmével. Ebben nem volt semmi megcsodálnivaló, a meglepő csupán az, ahogyan tette. Szép, kecses térdhajlással nyújtotta át az öregnek az adományt, gyorsan, mintha senkinek sem volna szabad meglátnia, aztán ismét pukedlizett és már el is tűnt. Ám ez a két térdhajtás császárnak szóló volt.

Kiváltképp felbosszantotta ez a tanító urat. Azonnal oda akart menni a koldushoz, valószínűleg, hogy elkergesse a léckerítéstől; hiszen, mint tudjuk, a szegénygondozó egyesület elöljárója volt, s mint ilyen, ellenzője az utcai kéregetésnek.

Visszatartottam.

– Mi támogatjuk ezeket az embereket, bátran mondhatom, gondoskodunk róluk – lobbant föl. – Ha ezenfölül még az utcán is koldulnak, ez egyszerűen – arcátlanság.

– Tisztelt tanító úr – próbáltam megnyugtatni, de ő továbbra is magával vonzolt az erdőszél felé.

– Tisztelt tanító úr – kértem –, el kell mesélnem önnek egy történetet.

– Olyan sürgős? – kérdezte mérgesen.

Komolyra fogtam:

– Igen, épp most. Mielőtt még kimegy a fejéből, aminek éppen véletlenül szemtanúi voltunk.

A tanító bizalmatlan volt irántam legutóbbi történetem óta. Leolvastam az arcáról, hát így csillapítottam:

– Nem a Jóistenről, igazán nem. A Jóisten elő sem fordul ebben az elbeszélésben. Inkább történelmi jellegű.

Ezzel már győztem is. Csak ki kell ejteni ezt a szót: „történelem”, s már minden tanító hegyezi a fülét. Mert a történelem fölöttébb tiszteleltre méltó, ártalmatlan és gyakran pedagógiaileg fölhasználható tárgy. Láttam, hogy a tanító úr megint a szemüvegét tisztogatja, annak jeleként, hogy látóereje a fülébe költözött, s én ügyesen kihasználtam ezt a kedvező pillanatot. Belekezdtem tehát:

– Firenzében történt, Lorenzo Medici még fiatal, nem uralkodik, épp most írta meg költeményét, a „Trionfo di Bacco ed Arianna”-t, s máris valamennyi kert ettől hangos. Akkoriban eleven dalok születtek. A költői mély sötétből egyenesen a hangokba szálltak, mint ezüstös csónakokba, s bátran sodródtak rajtuk az ismeretlenbe. A költő kezdte el a dalt, s azok fejezték be, akik énekelték.

A „Trionfo”, mint annak a kornak legtöbb dala az életet ünnepli, ezt a zengő, daloló húrú hegedűt, sötét háttérében a vér zúgásával. Az egyenlőtlen hosszúságú strófák ittasult derűvel szállnak föl, de ott, ahol már kifulladás a lélegzetük, mindig megszólal a kurta, egyszerű refrén, a szédítő magasságból lehajlón, s megrettenve a szakadéktól, mintha behunyná szemét. Így hangzik:

*Az ifjúság derűje, ó, mi szép,
De meg nem őrzöd, szökve száll odébb,
Ha szomjazol rá, boldog még ma légy,*

Ki tudja, tán a holnap sem tiéd.

Csoda-e hát, hogy azokra, akik ezt a költeményt dalolták, rátört a sietség láza, az élethabzsolás, hogy minden ünnepi örömet erre a *mára* halmozzanak, mint egyetlen sziklaszára, amelyre építeniük érdemes? Így magyarázható meg az alakok tolongása a firenzei festők képein, hiszen arra törekedtek, hogy valamennyi hercegüket, asszonyukat, barátjukat egyetlen vásznon gyűjtsék össze, mert a festés hosszadalmas munka, s ki tudhatta, hogy a legközelebbi kép idején együtt lesznek-e még mindnyájan ilyen fiatalon és színesen.

Legvilágosabban a fiatalokban szólalt meg ennek a türelmetlenségnek igen érthető szelleme. Köztük is a legfényesebbek egyik lakoma után a Palazzo Strozzi teraszán ültek együtt s az ünnepi játékokról csevegtek, melyekre hamarosan sor kerül a Santa Croce templom előtt.

Kissé távolabb, egyik loggiában ott állt Palla degli Albizzi barátjával, Tomasóval, a festővel. Láthatóan növekvő izgalommal tárgyaltak valamit, mikor Tomaso hirtelen fölkiáltott:

– Azt ugyan nem teszed meg, fogadok, hogy nem teszed meg!

A többiek mind fölfigyeltek.

– Mi bajotok? – kérdezte Gaetano Strozzi, s néhány barátjával közelebb lépett.

Tomaso bejelentette:

– Palla az ünnepélyen le akar térdelni a büszke Beatrice Altichieri előtt s engedélyt kérni arra, hogy megcsókolhassa ruhájának poros szegélyét.

Mindnyájan mulattak, s Lionardo, a Ricardi házból, megjegyezte:

– Palla meggondolja még; nagyon jól tudja, hogy a legszebb asszonyok az ő számára tartogatják azt a mosolyukat, amelyet különben soha nem látni rajtuk.

S egy másik még hozzátette:

– És Beatrice még olyan fiatal. A szája még gyerekesen kemény a mosolygáshoz. Talán ezért is látszik annyira büszkének.

– Nem – válaszolta Palla degli Albizzi heves indulattal –, igenis büszke, s ehhez semmi köze a fiatalságnak. Büszke, mint a kő Michelangelo kezében, büszke, mint a virágszál egy Madonna képen, büszke, akár a napsugár, ha gyémánton hatol keresztül...

Gaetano Strozzi kissé szigorún félbeszakította:

– És te, Palla, te nem vagy büszke? Amit most mondasz, az úgy hangzik nekem, mintha magad is a koldusok közé akarnál állni, akik vecsernye után a Santissima Annunziata udvarán várakoznak, míg Beatrice Altichieri félrefordított arccal egy soldót nem ad nekik.

– Hát meg is teszem! – kiáltotta csillogó szemmel Palla, átfurakodott barátai között a lépcső felé és eltűnt.

Tomaso utána akart sietni.

– Hagyd – tartotta vissza Strozzi –, jobb, ha most egyedül van, előbb jön meg a józan esze. Aztán a fiatal emberek szétszóródtak a kertben.

A Santissima Annunziata udvarán ezen az estén is vagy húsz koldus és koldusasszony várakozott a vecsernyére. Beatrice név szerint ismerte valamennyit, néha még el is látogatott szegényes otthonukba, a Porta San Niccolò környékére a gyerekekhez és betegekhez, erre elmenőben pedig mindegyiküknek egy kis ezüstpénzt szokott adni. Ma úgy látszott, késik valamicskét: már elzengett a harangszó, csengésének végső foszlányai lengtek a tornyokon az alkonyodásban. A szegények között nyugtalanság támadt, azért is, mert a templomkapu sötétjébe új, ismeretlen koldus lopódzott be, s már épp azon voltak, hogy irigységükben elkergessék, mikor az udvaron megjelent egy fiatal lány, fekete, csaknem apácára valló öltözékben, s jótékonyágától késleltetve, egyiküktől a másikig ment, míg az őt kísérő asszonyok egyike nyitva tartotta a tarsolyt, hogy kivehesse belőle apró adományait.

A koldusok térdre vetették magukat, jajveszékelték, s ha csak egy pillanatra is, igyekeztek fonnyadt ujjukkal megérinteni jóttevőjük ruhájának uszályát, vagy nedves, hebegő ajkukkal megcsókolni rajta a legelső szegélyt.

Beatrice a sor végére ért, nem is hiányzott senki jól ismert szegényei közül. De akkor észrevett a kapubolt árnyékában egy idegen, rongyos alakot és megijedt. Hirtelen zavar fogta el. Valamennyi szegényét már gyerekkorából ismerte, s az, hogy megajándékozta őket, magától értetődővé vált számára, ösztönös cselekvéssé, ahogyan ujjunkat a szenteltvízzel töltött márványkagylóba mártjuk, mely ott áll minden templom ajtajában.

De sosem jutott eszébe, hogy elékerülhetnek idegen koldusok is; hogyan volna joga ezeket is megajándékozni, ha nem szolgált rá szegénységük bizalmára? Nem lett volna hallatlan elbizakodottság alamizsnát adni egy ismeretlennek?

S ezeknek a homályos érzéseknek ellentétes zavarában ment el a lány az új koldus előtt, mintha észre sem vette volna, és gyorsan belépett a hűvös, boltozatos templomba. De mikor megkezdte ájtatosságát, egyetlen imádság sem jutott eszébe. Félelem fogta el, hogy a szegény ember vecsernye után már nem lesz a kapuban, és ő mit sem tett azért, hogy enyhítsen nyomorán, s közben egyre közeledik az éjszaka, mikor a szegénység még elhagyatottabb és szomorúbb, mint nappal.

Magához intette azt az asszonyt, akire tarsolyát bízta, s vele együtt visszatért a bejárathoz. Odakinn üres volt már az udvar; de az idegen ott állt még egyik oszlophoz támaszkodva, úgy látszott, az éneket hallgatja, mely különös messzeségből, mintha csak az égből, úgy érkezett a templomból. Arca szinte teljesen el volt takarva, akár csak a bélpoklosoké, akik csúf sebeiket csak akkor fődik fel, ha valaki közvetlenül a közelükben áll, s bizonyosak benne, hogy részvét és iszonyat egyaránt szószólójuk lesz majd.

Beatrice tétovázott. A kis tarsolyt ő maga tartotta kezében, s már csak néhány garast érzett benne. De hirtelen elhatározással odalépett a koldushoz s bizonytalan, kissé éneklő hangon anélkül, hogy rejtőző pillantását fölemelte volna kezéről, így szólt:

– Nem akarlak megbántani, uram... de csak most ismerlek meg... én vagyok a hibás. Azt hiszem, a te apád készítette a mi házunkban a cirádás, kovácsoltvas korlátot, tudod, amelyik a lépcsőt díszíti. Aztán később... előkerült a kamrából... ahol néha dolgozott nálunk... ez a tarsoly..., gondolom, ő veszítette el... bizonyosan...

De szájának gyámoltalan hazugsága térdre kényszerítette az idegen előtt a lányt. A brokát tarsolyt belenyomta annak köpenybe burkolt kezébe, úgy dadogta:

– Bocsáss meg...

Még érezte, hogy a koldus reszket. S akkor Beatrice, kísérőnőjével együtt, visszamenekült a templomba. A futólag megnyíló kapun hangok rövid ujjongása tört elő.

A történetnek itt vége.

Messer Palla degli Albizzi megmaradt rongyaiban. Egész vagyonát elajándékozta, s mezítlábasan és szegényen vándorolt tovább. Később állítólag Subiaco közelében lakott.

– Rég-idők, rég-idők – szólalt meg a tanító úr. – Mire való mindez; a legjobb úton volt, hogy züllött aranyifjú váljék belőle, s ez az eset csavargó különccé tette. Ma már bizonyára senki sem tud róla.

– Dehogyanisnem – válaszoltam szerényen –, neve a katolikus templomok nagy litániáin időnkint elhangzik a közbenjárók között; mert szentté avatták.

Ez a történet is eljutott a gyerekekhez, s ők, a tanító úr nagy bosszúságára, úgy találták, hogy ebben is megjelenik a Jóisten. Magam is elcsodálkoztam rajta egy kicsit, hiszen megígértem a tanító úrnak, hogy olyan történetet mesélek neki, amelyben nyoma sincs a Jóistennek. De hát persze, a gyerekek csak tudják!

A sötétségnek elmondott történet

Föl akartam venni a kabátomat és átmenni barátomhoz, Ewaldhoz. De beléfeledkeztem egy könyvbe, régi könyv volt, és egyszerre este lett, ahogy Oroszországban kitavasodik. Egy pillanattal előbb a szoba még a legtávolibb sarkáig világos volt, s most úgy tettek a tárgyak, mintha soha nem ismertek volna mást, csak alkonyatot. Mindenütt nagy, sötét virágok szálltak föl, s akár a szitakötők szárnyán, ragyogás suhant át bársonyos kelyhükön.

A béna lábú ember már bizonyosan nem volt az ablaknál. Így hát otthon maradtam. Mit is akartam mesélni neki? Már nem is tudtam. De egy idő múlva éreztem, hogy valaki várja tőlem ezt az elveszett történetet, magányos ember talán, aki messze, sötét szobájának ablakánál áll, vagy meglehet, maga ez a sötétség, amely engem, őt és a tárgyakat körülveszi.

Így történt aztán, hogy a sötétségnek meséltem. S ő mind közelebb hajolt hozzám, úgyhogy egyre halkabban beszélhettem, egészen úgy, ahogyan ehhez a történethez illik. Különben a jelenben játszódik, s már kezdődik is.

Hosszú távollét után Georg Lassmann doktor visszatért szűkebb hazájába. Sosem volt ott számottevő vagyona, s most már csak két nővére élt szülővárosában, mindkettő férjnél, úgy látszott, sikerült házasságban; tizenkét év múltán viszontlátni őket, ez volt látogatásának célja. Legalábbis így hitte.

De éjszaka, mikor a zsúfolt vonaton nem tudott aludni, rájött, hogy igazában a gyermekkor kedvéért szánta rá magát az útra, s remélte, hogy a régi utcákban megtalál belőle valamit: egy kaput, egy tornyot, egy kutat, az egykori öröm vagy bánat hangulatát, melyben ismét magára ismer. Hiszen az ember úgy elveszti magát az életben.

Egyszerre annyi minden jutott eszébe: a kis lakás a Heinrichsgassén, ragyogó ajtókilincseivel és sötétre mázolt padlójával, a féltett bútorok, és szülei, ez a két elkopott ember, szinte alázattal mozogtak közöttük; a sietős, hajszás köznapok, s a vasárnapok, akár a kitakarított termék, a ritka látogatások, melyeket zavarukban nevetve fogadtak, az öreg kanárimadár, a lehangolt zongora, az öröklött karosszék, amelybe nem volt szabad beléülni, egy névnap, egy nagybácsi, aki Hamburgból érkezik, a bábszínház, a kintornás verklejje, a gyerektársaság, s amint valaki elkiáltja: „Klára!”

A doktor már csaknem elaludt. Állomáson vesztegeltek, fények futnak át előttük, a kalapács vizsgálódva megy végig a megcsendülő kerekeken. S ez úgy hangzik, mint: Klára, Klára, Klára, tűnődik el a doktor, egyszerre magához térve, ki is volt az? S mindjárt egy arc dereng föl, gyermekarc, sima, szőke hajú. Lerajzolni nem tudná, de homályos érzése támad, halk, megadó gyámoltalanság sejlik föl, két kislányosan keskeny váll, mintha még jobban összeszorítaná az agyonmosott ruhácska, s hozzákölt egy arcot, de már tudja, hogy nem kell költenie. Előtte van, vagy sokkal inkább előtte volt – hajdan.

Így emlékszik Lassmann doktor, nem minden erőlködés nélkül, egyetlen játszótársnőjére, Klárára. Egészen addig, amíg ő maga nem került a nevelőintézetbe, tán tízéves korában, vele osztotta meg, ami csak történt vele, azt a keveset – vagy sokat? Klárának nem volt testvére, s neki mintha nem is lettek volna: hiszen két idősebb nővére nem törődött vele.

De azóta sem kérdezősködött senkitől sem Kláráról. Hogyan is lehetséges? Visszatámaszkodott. Olyan jámbor kislány volt, emlékezett tovább, s aztán eltűnődött: ugyan mi lett belőle azóta? Egy darabig aggasztotta a gondolat, hogy meg is halhatott. Mérhetetlen szorongás szakadt rá a szűk, zsúfolt fülkében; minden ezt a föltevést látszott igazolni: beteges gyerek volt, odahaza sem lehetett különösen jó dolga, gyakran sírdogált. Kétségtelenül meghalt.

A doktor nem bírta tovább: megzavarta az alvókat, amint kinyomakodott köztük a kocsi folyosójára. Kinyitotta az egyik ablakot, s kinézett rajta a táncoló szikráktól megtépett

feketeségbe. Ez megnyugtatta. S amint később visszatért a fülkébe, minden kényelmetlenség ellenére elaludt.

A viszontlátás két asszonynővérevel nem volt zavartalan. Mindhárman megfedkeztek róla, hogy hiába a szoros vérrokonság, mindig is nagyon távol álltak egymástól, s most eleinte igyekeztek testvérek módjára viselkedni. Közben aztán hallgatólagos megegyezéssel azt az udvarias középhangot választották menedékkül, amelyet a társasági gyakorlat minden esetre kialakított.

Fiatalabbik nővérénél járt, akinek férje különösen kedvező körülmények között élt, mint császári tanácsosi címmel kitüntetett gyáros; az ebéd negyedik fogása után a doktor megkérdezte:

– Mondd csak, Sophie, mi van Klárával?

– Miféle Klárával?

– A vezetéknevére nem emlékszem már. Az a kislány, tudod, a szomszédéknál, akivel gyerekkoromban együtt játszottunk.

– Ó, Klára Söllner gondolod?

– Söllner, úgy van, Söllner. Most rémlik csak: az öreg Söllner, valami rettenetes ember volt... de mi lett Klárával?

Nővére habozott:

– Hát férjhez ment... különben most teljes visszavonultságban él.

– Igen – mormolta a tanácsos úr, s kése megcsikordult a tányéron –, teljes visszavonultságban.

– Ismered te is? – fordult sógorához a doktor.

– Csak ú-ú-úgy futólagosan... különben meglehetősen ismert errefelé.

A házastársak egyetértő pillantást váltottak. A doktor ráeszmélt, hogy számukra, nem tudni mi okból, kellemetlen az ügryről beszélni, hát nem firtatta tovább.

Annál több érdeklődést árult el a tanácsos úr a téma iránt, mihelyt a ház asszonya magukra hagyta az urakat a feketekávé mellett.

– Ez a Klára – kérdezte alattomos mosollyal, s szemét a szivarjáról az ezüst hamutartóra hullajtott hamura szegezte –, ez amolyan csendes és ráadásul csúnya kisgyerek volt?

A doktor hallgatott. A tanácsos úr bizalmasan közelebb húzódott:

– Hát, az volt ám a szép história!... Sosem hallottál róla?

– Hiszen nem beszéltem senkivel.

– Mit, beszélni... – mosolygott finoman a tanácsos –, olvashatta az újságokban bárki.

– Micsoda? – kérdezte idegesen a doktor.

– Hát egyszerűen megszökött – ezt a váratlan mondatot sűrű füstfelhő mögül küldte a gyáros, és végtelen élvezettel várta a hatást. De úgy látszott, elégedetlen vele. Hivatalos képet vágott, kihúzta magát s egészen más, tényközlő s egyben sértődött hangon folytatta:

– Hm. Férjhezadták Lehr műszaki tanácsoshoz. Azt hiszem te már nem ismerhetted. Nem idős ember, korombeli. Gazdag, ízig-vérig tisztességes, tudod, ízig-vérig az. A lánynak nem volt egy garasa sem, azonfölül szép sem volt, a nevelése sem olyan, és a többi... De a műszaki tanácsosnak nem nagy dáma kellett, hanem szerény, házias nő. De hát Klára... mindenütt befogadták a társaságba, csak jóindulattal találkozott... igazán... szívesek voltak hozzá... egyszerűen könnyedén valakivé válhatott volna, tudod... De hát Klára egy szép napon... alig két évvel az esküvő után: nincs sehol. Képzelheted: sehol. Hová ment? Itáliába. Egy kis kéjutazásra, no persze nem egyedül. Mi már az utolsó évben meg sem hívtuk, – mintha csak megsejtettük volna! A tanácsos, jó barátom, feddhetetlen jellem, igazi férfi... –

– És Klára? – szakította félbe a doktor, és fölemelkedett ültéből.

– No igen... persze elérte az ég büntetése. Tehát az illető... mondják, művészember... tudod, afféle jómadár, aki csak úgy... Egyszerűen, mikor visszakérültek Itáliából, Münchenben azután: agyó, és azóta sem látták. A nő meg ott ült a gyerekével!

Lassmann doktor izgatottan járt föl és alá:

– Münchenben?

– Igen, Münchenben – felelte a tanácsos és ő is fölállt. – Egyébként állítólag elég nyomorúságos sorban...

– Hogyhogy nyomorúságos... ?

– Hát – a tanácsos szivarjára meredt –, pénzügyileg és egyáltalán... Úristen... micsoda élet... – Hirtelen sógora vállára tette ápolat kezét, s hangja gurgulázott a gyönyörűségtől: – Tudod, különben úgy hallottam, abból él, hogy...

A doktor kurtán megfordult és kiment az ajtón.

A tanácsos úrnak, miután keze lehullott sógora válláról, jó tíz percre volt szüksége, hogy ámulatából magához térjen. Aztán bement feleségéhez és mérgesen megjegyezte:

– Mindig mondtam, hogy a fivéred született csodabogár. Az asszony épp elbóbiskolt, s lustán ásította:

– Ó, Istenem, sajnos az.

Tizennégy nap múlva a doktor elutazott. Megértette, hogy a gyerekkorát máshol kell keresnie. Münchenben a címjegyzékben rábukkant: Klára Söllner, Schawabing, utca, házsám. Bejelentette magát és elment hozzá. Karcsú asszony köszöntötte, a szoba tele fényel és kedvességgel.

– Georg, hát emlékszik még rám?

A doktor elcsodálkozott. Végül megszólalt:

– Hát maga az, Klára.

Csendes arcát, tiszta homlokát egészen nyugodtan tárta a férfi elé, mintha időt akarna adni, hogy ráismerjen. Sokáig tartott. Végül úgy látszott, a doktor rálelt valamire, ami tanúsította, hogy valóban régi játszótársnője áll előtte. Mégegyszer megkereste Klára kezét és megszorította; aztán lassan eleresztette és körülnézett a szobában. Nem volt benne semmi fölösleges. Az ablaknál íróasztal, különféle írásokkal és könyvekkel, az asszony ott ülhetett épp. A szék még visszatolva.

– Talán írt... ? – a doktor érezte, milyen ostoba kérdés volt.

De Klára elfogulatlanul válaszolta:

– Igen, fordítok.

– Nyomda számára?

– Igen – mondta nyugodtan –, az egyik kiadónak.

Georg észrevett a falon néhány itáliai fényképet. Köztük Giorgione „Koncert”-jét.

– Szereti? – Közelebb ment a képhez.

– És maga?

– Az eredetét még sosem láttam. Firenzében van, igaz?

– A Pittiben. El kell oda utaznia.

– Ezért?

– Ezért. – Arcán egyszerű, fölszabadult vidámság. A doktor elgondolkodón nézett föl.

– Mi van magával, Georg? Miért nem ül le?

– Szomorú vagyok – felelte habozva. – Azt hittem... de maga egyáltalán nincs nyomorúságban... – csúszott ki a száján.

– Hallotta a történetemet? – mosolygott Klára.

– Igen, azaz...

– Ó – szakította félbe gyorsan Klára, mikor látta, hogy elsötétül a homloka –, nem az emberek bűne, hogy másképp beszélnek róla. A dolgok, amelyeket átélünk, gyakran nem fejezhető ki, és aki mégis elmondja őket, muszáj, hogy hibába essék...

Szünet. S a doktor:

– Mi tette magát ilyen jóságossá?

– Minden – felelte az asszony halkán és melegen. – De miért mondja ezt?

– Mert... mert igazában keménnyé kellett volna válnia. Oly gyöngé, gyámoltalan gyerek volt; az ilyenek később vagy megkeményednek vagy...

– Vagy meghalnak... ezt akarta mondani. Hát én meg is haltam. Ó, hosszú évekre meghaltam. Azóta, hogy utoljára láttam magát, odahaza, egészen amíg... – Az asztalról odanyújtott valamit: – Látja, ez a képe. Egy kicsit hízelgő. Az arca nem ilyen tiszta, de... kedvesebb, egyszerűbb. Majd megmutatom a gyerekünket is, most itt alszik a szomszéd szobában. Fiú. Angelónak hívják, mint őt. Ő most elutazott, messze.

– És egészen egyedül van? – kérdezte zavartan a doktor, még mindig a kép fölé hajolva.

– Igen, én és a gyerek. Nem elég? Elmondom, hogyan is van ez. Angelo festő. Nemigen ismerik, biztosan sosem hallotta a nevét. A legutóbbi időig birkózott a világgal, a terveivel, önmagával és velem. Igen, velem is; hiszen már egy év óta kértem: utaznod kell. Éreztem, mennyire szüksége van rá. Egyszer tréfálkozva azt kérdezte: „Engem vagy egy gyereket?” „Gyereket”, mondtam, s akkor elutazott.

– És mikor tér vissza?

– Mire a gyerek meg tudja mondani a nevét; így egyeztünk meg. – A doktor közbe akart szólni, de Klára nevetett:

– És mivel ez nehéz név, egy darabig eltart majd. Angelino a nyáron lesz két éves.

– Különös – mondta a doktor.

– Micsoda, Georg?

– Milyen jól megérti az életet. Milyen önálló lett, milyen fiatal. Hová tette a gyerekkorát...? hiszen mind a ketten olyan... olyan gyámoltalan gyerekek voltunk. Ezt nem lehet megváltoztatni vagy eltörölni.

– Arra gondol, hogy a gyerekkorunk miatt szenvednünk kellett volna, igazság szerint?

– Igen, pontosan arra. A súlyos sötétre a hátunk mögött, amelyhez oly gyöngé és bizonytalan szálak kötnek bennünket. Az elmúlt időre, melybe belétápláltuk zsenyéinket, minden kezdést és bizakodást, a csíráit mindannak, ami egyszer talán valóra válik. S most egyszerre tudjuk: mind a tengerbe süllyedt, és még azt sem sejtjük, pontosan mikor. Észre sem vettük. Mintha valaki összekaparta, ami pénze csak volt, vett érte egy tollat s a kalapjára tűzte, és huss, az első szél elfújja. Persze, toll nélkül ér haza, és nem marad más hátra, mint, hogy eltöprengjen, mikor is röpködhetett el.

– Ezen tűnődik, Georg?

– Már nem. Föladtam. Valahol a tizedik évem után kezdtem, ott, ahol abbahagytam az imádkozást. A többi nem tartozik hozzám.

– És hogy van az, hogy mégis emlékezett rám?

– Ezért jöttem el magához. Maga annak az időnek egyetlen tanúja. Azt hittem, magában újra megtalálom, amit magamban hiába keresek. Egy mozdulatot, szót, egy nevet, amelyhez fűződik valami... a magyarázat.. – A doktor hideg, nyugtalan kezébe hajtotta fejét.

Klára asszony elgondolkozott:

– Olyan kevésre emlékszem a gyermekkoromból, mintha ezer élet volna közbül. De most, ahogy figyelmeztet rá, eszembe jut valami. Egy este. Váratlanul állított be hozzánk; a szülei elmentek hazulról, tán színházba. Nálunk minden világos volt. Apám vendéget várt, valami rokont, távoli, gazdag rokont, ha jól emlékszem. Nem tudom már, honnan kellett érkeznie, valahonnan messziről. Már két órája vártuk. Az ajtók nyitva, égtek a lámpák, anya időnkint fölkelte és megigazította a terítőt a heverőn, apa az ablakban állt. Senki sem mert leülni, nehogy egy széket is elmozdítson. Maga, mert épp betoppant, velünk várakozott. Mi, gyerekek, az ajtónál vártunk. És minél később lett, annál csodálatosabb vendéget vártunk. Igen, szinte reszkettünk, hogy meg talál érkezni, mielőtt eljut a nagyszerűség végső fokára, amelyhez elmaradásának minden percével közelebb ért. Attól nem féltünk, hátha egyáltalán nem jön el; bizonyosak voltunk benne: eljön, de időt akartunk hagyni neki, hogy nagy és hatalmas legyen.

A doktor hirtelen felkapta a fejét és szomorúan mondta:

- Tehát mindketten emlékszünk, hogy nem jött meg. Én sem felejtettem el.
- Nem – erősítette meg Klára –, nem jött. – S némi szünet után: – De mégis szép volt!
- Micsoda?
- Hát... a várakozás, a sok lámpa... a csönd... az ünnepélyesség.

Moccant valami a szomszéd szobában. Klára asszony elnézést kért egy pillanatra; s amint sugárzón és vidáman visszatért azt mondta:

- Akkor bemehetünk. Ébren van és mosolyog... De mit is akart épp mondani?
- Épp azt fontolgattam, mi segíthette... ehhez a nyugodt önuralomhoz, hogy magára találjon. Nem adhatta olcsón az élet. Nyilván kellett hozzá valami, ami belőlem hiányzik.

Klára leült mellé:

- Mi volna az, Georg?
- Különös dolog ez. Mikor annyi idő után megint először visszaemlékeztem magára, három héttel ezelőtt, éjszaka, utazás közben, az jutott eszembe: milyen jámbor gyerek volt. És most, hogy láttam, annak ellenére, hogy annyira más, mint vártam... igen, annak ellenére csaknem azt mondhatnám, még bizonyosabban, úgy érzem, ami minden veszélyen átvezette, az... a jámborsága volt.

– Mit nevez jámborságnak?

– Hát, az Istenhez való viszonyát, iránta való szeretetét, a hitét.

Klára behunyta szemét:

– Isten iránti szeretet? Hadd gondoljam végig.

A doktor feszülten figyelte. Ő pedig, mint aki egymás után jövő gondolatait mondja ki lassan:

– Gyerekkoromban... szerettem én Istent? Nem hiszem. Igen, még csak... már az is valami örületes fölfuvalkodottságnak... nem is ez a helyes szó... a legnagyobb bűnnek látszott, ha arra gondolok: Ő van. Mintha ezzel arra kényszeríthetném, hogy bennem, ebben a nevetséges hosszú karú, gyöngye gyerekben legyen... a mi szegényes lakásunkban, ahol minden hamis és hazug volt, a papírmáséból készült bronz falitányérokától a drága címkéjű üvegekbe öntött borig. És később... – Klára asszony elhárító mozdulatot tett, s két szeme szorosabbra zárult, mintha félne, hogy szemhéján keresztül valami retteneteset lát meg –, igen, később ki kellett volna üznöm magamból, ha bennem lakik akkoriban. De semmit sem tudtam róla. Egészen elfelejtettem. Mindent elfelejtettem.

– Csak Firenzében... mikor életemben először láttam, hallottam, éreztem, megismertem, és egyben megtanultam köszönetet mondani mindezért, akkor gondoltam újra rá. Mindenütt jelen voltak a nyomai. Valamennyi képen megtaláltam mosolyának töredékeit, a harangok még az ő hangjából éltek, és a szobrokon fölismertem kezének nyomát.

– És ott megtalálta?

Klára tágra nyílt, boldog szemmel nézte a doktort:

– Éreztem, hogy volt, valaha egyszer volt... mért is éreztem volna többet? Ez már bőven elég volt.

A doktor fölkelt s az ablakhoz lépett. Szabad mező volt előtte s a régi, kis schwabingi templom, fölötte az alkonyuló ég. Hirtelen megkérdezte, anélkül, hogy visszafordulna:

– És most? – s mikor nem kapott választ, csöndesen visszatért.

– Most – tűnődött Klára, mikor Lassmann doktor épp előtte állt, és szemét a férfira emelte –, most azt gondolom néha: Isten lesz.

A doktor megfogta kezét s egy pillanatig nem engedte el. Szeme a bizonytalanba révedt.

– Mire gondol, Georg?

– Arra, hogy ez megint olyan, mint azon az estén: megint a csodálatosra vár, Istenre, és tudja, hogy eljön... És véletlenül én is idejöttem, várni...

Klára asszony könnyedén és derűsen fölemelkedett. Nagyon fiatalnak látszott.

– De most meg is várjuk.

Olyan örömmel és egyszerűen mondta, hogy a doktornak el kellett mosolyodnia. Így vezette át az asszony a másik szobába, a kisfiához.

Ebben a történetben nincs semmi, amit a gyerekek ne tudhatnának. Csak a sötétségnek meséltem el, más senkinek. És a gyerekek félnek a sötétségtől, elfutnak előle, s ha egyszer sötétben kell maradniuk, behunyják szemüket és befogják fülüket. De egyszer majd számukra is eljön az idő, mikor megszeretik a sötétséget. S akkor meghallják tőle ezt a történetet, és jobban megértik.